

HALMOS ANTAL

KOLJA,
A NÉP ELLENSÉGÉNEK FIA

Tácrós
SOROZAT

ad LIBRUM

Halmos Antal
Kolja, a nép ellenségének fia

Tüccös-sorozat

A sorozatban korábban megjelent:

Kongassátok meg a harangokat! – A hosszú élet
átka

HALMOS ANTAL

Kolja, a nép ellenségének fia

(filmnovella)

AD ✱ LIBRUM
Budapest, 2010

© 2010 Halmos Antal

Az álnevekkel írt eredeti változat lezárásának dátuma: 2006. október 6.
Az eredeti nevekkal átirrt – alig módosított – változat lezárásának
dátuma: 2010. július 29.

ISBN 978-615-5014-57-4

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részeit a
kiadó előzetes írásos engedélye nélkül tilos reprodukálni,
adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy
eszközzel – elektronikus vagy más módon – közölni.

Felelős kiadó: az Ad Librum Kft. ügyvezetője

© Ad Librum Kft.

1107 Budapest, Mázsza tér 2-6.

info@adlibrum.hu

www.adlibrum.hu

Nyomda: Litofilm Kft.

A könyvvvel kapcsolatban további információ:

www.adlibrum.hu/Tuckos

A rendező figyelmébe

Miről szól ez a történet?

A kommunista diktatúra kegyetlenségéről és az attól egy életen keresztül szenvedő békéjéről. Az anyai szeretet és felelősség szerelemmel vívott küzdelméről. A szerelem égető fájdalmairól és diadaláról. A gazdagság és szabadság vereségéről a gyökerekkel és felelősséggel szemben.

Kísérőzene

Ballada-hangulatot kell teremteni! Kísérőzenét a „Vodku v glotku” formációtól gondolnék kérni és/vagy Viszockijtól idézni? A zene lehet csúfondáros, a tragikus tartalom ellenpontja, korlátozódhat az „áttűnésekre” vagy ott erőszodik fel, talán refrénként.

1. Vodku v glotku (vodkát a torokba)

Magyar zenekar, Kelet-Közép-Európa népi zenéjére és a zsidó klezmerre építve könnyűzenei szórakoztató műsorokat ad. Ők írják magukról: „A Vodku v glotku zenekar célja, hogy hangulatosan, mindenki számára fogyaszthatóan, mégis igényesen játssza a zeneileg igen kevert műfajú odesszai és közép-kelet-európai dalokat.

Zenékben a meghatározó zsidó zenei motívumok, valamint a hagyományos orosz dallamlejtés és többszólamú éneklés mellett felbukkannak a szving, a dixieland, a balkáni és a magyar népzene elemei, jó hangulatot teremtve ezzel kocsmákban és folkszínpadokon egyaránt.”

www.vodku.hu

2. Viszockij

http://hu.wikipedia.org/wiki/Vlagyimir_Szemjonovics_Viszockij

– A weblap minden lényegeset elmond erről a fantasztikus énekesforradalmárról.

A szereplők

- Kolja, gyerekkorában Niki, „a nép ellenségének fia”
- Ferenczy Béni
- Erzsike, Mama, Ferenczy Béni felesége, Kolja édesanyja
- Anyácska, Kolja nevelőanyja
- Kovács Miklós, a Kommün népbiztos-helyettese
- Nagy Imre, miniszterelnök
- Hatvany Lajos, esztéta
- Pilinszky János, katolikus költő
- Nagy László, a rendszer „felkent” költője
- Juhász Ferenc, a „vajákos” költő
- A szerző mint narrátor
- Öreg orosz diák
- KGB-ezredes
- Párttitkár
- Lengyel diákok 1, 2, 3
- Kisunoka
- és mások

Első szín

Narrátor (itt őszöreg, kecskeszakállt, bajuszt viselő férfi):

Kisunokám született. Nézem-nézem, ahogy vágat négykézláb, minden elérhető megtapogat, szájába vesz. Örül a virágoknak, minden porcikája lüktető kíváncsiság. Ha magasabb szintre akar emelkedni, odajön a lábamhoz, hasra fekszik, homorít és a lábával rugdalózik, a kézfejét forgatja: vegyél fel – mondja testbeszéddel. Felveszem, adok neki puszit és elképzelem: nincs messze az idő, amikor meg fog kérni, meséljek valami fontosat az életemből. Fontosat, nagyon fontosat.

Elmerengek, mit is mondhatok majd ennek a gyorsan nyíló agyvelőnek, amikor érett lesz a tapasztalatok átvételére.

Lebegő érzés fog el, emelkedek a felhők közé, bevacokolom magam egy fehér báránylegény tetejére, egyszerre látom a fél világot. Simogatom kis kecskeszakállam. Nicsak, ott folyik a Duna. Látom az Acélkombinátot is. Hogy is becézik mostanság? Igen, persze, Dunaújváros. Amikor ott dolgoztam, épphogy átkeresztelték Dunapenteléről Sztálinvárosra, Nagy Apánk és Tanítónk tiszteletére. Akkor kezdtem el a szocializmust ezzel a két – fizikai munkához nem szokott – ifjú kezemmel építeni. El is várták – a KISZ vagy mifene, a Párt, meg ruhára is lehetett valamennyi pénzt keresni. Pedagóguscsalád sarjaként dolgozni kellett a nyári szünidőben, hogy öltözködni tudjak. Jelentkeztem, mentem.

*

Sztálinváros:

Narrátor (szó – az őszöreg, kép – középiskolás siheder):

Dunapentele, a falu még állt. Féloldalas, az út és a lösz-fal közé épült apró házikókból álló falucska. A lösz-oldalban még barlanglakásokban is éltek emberek. Pár kilométerre épült Sztálinváros és az Acélkombinát, a „vas és acél országa” első óriás-beruházása. Igaz, nem volt se vasércünk, se kokszolható antracitunk, csak meszünk. Mindent a nagy és baráti Szovjetunióból kellett hoznunk. Tengeren át, fel a Dunán. De a jelszó elhangzott: utol kell ér-nünk a kapitalizmust és az nem megy acélipar nélkül. És a Szovjetunió tanácsolta, diktálta. Huj, huj, hajrá, mindent bele!

*

Helyszín, Sztálinváros:

A szocialista nagyberuházás szokásos zűrzavara: hatalmas hegyekben cementzsákok, részben kiszakadva, mindent belep a cementpor. Betonvasak szálkötegei hal-mokba rakva. Hatalmas, mély gödör: készül az 1. sz. ke-mence alapzata. Melósok fektetik bele a betonvashálót. Árkokban csákányozó fiatalok, az árkokon átvetett pallók. Vasút, a vágány töltése mintegy méter magas. Azon ke-resztül cipelnek „fecskét” viselő suhancok 10-12 betonvas-ból kötött, 12 m hosszú kötegeket. Hárman teszik alá a vál-lukat, a teher alatt csak összehajtogatott zsák védi a vállu-ukat. Aki éppen a vágány tetejére ér, rogyadozik a súly alatt. Hőség, mindenkiről dől a veríték. Hosszú melósnadrágot, bakancsot és tépett-mocskos trikót, valami (pl. svájci) sap-kát viselő melósok lépnek az árkot ásó fiatalokhoz:

- Honnan, fiúk?
- Budapestről.
- Szünidősök?
- Persze, miért?
- Fogják vissza magukat.

- Hogy érti?
 - Úgy, fogják vissza! 170% van a táblán! Maguk elmennek, mi maradunk! Megemelik a normánkat a maguk szintjére, aztán belegebedünk. Semmi pénzért.
 - Mi meg ezzel keressük meg a ruhára valót.
 - Keressék máshol. Szóltunk. Ha nem mennek le 100-ra, leverjük a veséjüket.
- Lassan megfordulnak, és többet hátra se nézve elbalagnak. Egyikükön van vállvédő párna.

*

Este, katonai sátorban heverésznek és előtte üldögélnék a hullafáradt, vörösre-feketére égett fiatalok. Van, aki még a konyhán kapott kenyerét, sósszalonnáját eszi, mások óriás görögdinnyén osztzkodnak. 50 fillér volt kilója. Az egyik sovány (a narrátor) a vörösre dörzsölt, dagadt vállát tapogatja:

- Ha holnap cementet kapunk, megint beleköt.
- Váltogasd, hadd kössön az egyikbe, könnyebben lekopik a kötött réteg. Aztán míg ez köt, a másik kopik.

Valaki felröhög: – Izéld meg, én inkább újra gömbvasat kérek, még begyullad az egész.

– Kérni kérhetsz, úgyis leszarnak. Terv ugyan van, meg ütemezés is, de azt kapod, ami épp érkezik. Ők se tudják, azt hordatják, ami van.

- Hol tartunk, gyerekek?
- 800-900 forint körül, szállás-kaja levonásával is lehet úgy 600. Talán viszünk haza 700-at, 750-et, egy öltönyre biztos jó lesz.

Szél támad, hordja a port.

Van, aki bögrével, fogkefével, szappannal, törülközőt a vállára vetve indul a zuhanyozósátorba. Van, aki a lány-sátrak felé baktat. Az egyik magas, mongolcsontú, előreugró homlokú legény elé formás, szép arcú kislány fut,

a karjaiba dobja magát. Hosszasan ölelkeznek, csókolóznak.

A már megépült lakóblokkok mögé ejti vörös tányérját a lemenő nap.

*

A Kisunoka felnéz a felhőkbe és kiabál:

– Na de Papi, hát nem láttátok, hogy át vagytok verve? Tietek csak a meló volt, másoké a dicsőség.

(Zene: diadal-himnusz karikatúrája!)

* * *

Narrátor (képben – érettségizett fiatal):

Két évig hittem még különösebb kétségek nélkül a szocializmusban. Építettem, ahol tudtam, ahol kellett. Ettől persze nem tellett továbbtanulásra, az ingyenesre se. Élni is kellett valamiből. Megpályáztam egy ösztöndíjat és elutaztam a Szovjetunióba, hogy ott járjam ki az egyetemeim. Már odautazóban meghökkentő élményben volt részem.

*

Határállomás, a szovjet oldalon Csop. A narrátor kiszáll a kellemes hálókocsiból, hogy sétáljon egyet. Rosszul öltözött (nem rongyos), borostás férfi lép eléje és nyújtja a tenyerét, koldul, oroszul: „Kenyeret, adjon egy falat kenyeret.” Jesszusom, koldus! Enni kér! A dicső Szovjetunióban! A döbbenettől szinte megdermedek, majd gyorsan visszaugrok a kocsiba. Némán figyelem a kocsik kerekét hosszú nyelű kalapáccsal ellenőrző, elég topis egyenruhát viselő vasutast. Magyarul szól a kollégájához: „Ezek is azt hiszik, itt manna hullik az égből.”

(Zene: melankolikus hangvétellű, szomorkás dal. Inkább merengő, mint mélyen fájdalmas.)

Narrátor (képben – elsőéves egyetemista):

Alig melegegtem meg az egyetemen, sor került a Szovjetunió Kommunista Pártjának emlékezetes kongresszusára, Hruscsov Nagy Apánkat és Tanítónkat leleplező beszédére.

Moszkva, az egyetem:

Alacsony, kopottas, kétemeletes épület, lehet, ma is úgy néz ki. Nagyterem, Komszomol-gyűlés. Vastag falak, függőleges formájú ablakok, mély beugrókkal. Súlyos műselyem függönyök. A szokásos díszletek: a dobogón vörös posztóval takart asztal, vizeskancsó, poharak. Egy kis Sztálin-mellszobor. Generalisszimusz egyenruha, sok süjtás, csüngő. A pódium mögötti falon nagy arcképek: Marx, Engels, Lenin, Sztálin. Az asztal mellett szónoki pódium, mikrofon. Az egyik egyetemista, az egyetem Komszomol-szervezetének vezetőségi tagja felolvas. Felváltva, vizet kortyolgatva olvasnak fel 3 órát a 12 órás beszédből, amit Hruscsov mondott el Sztálin terrorjáról a kongresszuson. (Meg kell keresni ezt a három órát, talán orosz archívumban nem nehéz megtalálni. Jó lenne pontos szövegrészeket mondani.)

Néhány részlet a felolvasásból:

– ...Hős városunk, Leningrád párttitkárának gyilkosát teherautóval szállították a bírósági tárgyalásra. Az autóban a gyilkoson kívül hattagú őrség és az őrség parancsnoka ült. A teherautó egy ház falának rohant. A gyilkos szörnyethalt. Sem az őrség, sem a sofőr nem sérült meg...

– ...Másik város párttitkára a vérével írt levelet Sztálinnak. Figyelmeztette, hogy ellenség kerítette hatalmába a börtönt. Kínózzák, pedig ártatlan, minden gondolatával a kommunizmus győzelméért harcolt. Másnap bírósági tárgyalás, ítélet nélkül kivégezték... Aztán elneveztek egy várost róla. Mert a nép szerette. Hát hadd szeresse. Így, kőbe fagyasztva.

– ...X. Y.-t oly kegyetlenséggel kínozták, hogy összetörték kezét-lábát, majd amikor a törések összeforrtak, újra eltörték a csontokat. . .

– ...Sztálin maga állított össze számtalan „kivégzendők” listát. . .

A gyűlés végén a narrátor – mint diák – behúzódik a folyosó egyik ablakmélyedésébe. Egy darabig döbbszerűen mered maga elé, aztán felfigyel a kivonuló diákok tartására, a néha felemelt arcokra. Mint a vert sereg fogolyoszlopa, úgy ballagnak: hajlott hát, mellre ejtett áll, üres tekintetek. A többség nemrégiben akár tetőket megmászva is igyekezett elkészönni a Haza Atyjától a hatalmas Vörös téren.

(Ha van a temetésről készített archív, felülről fotózott felvétel, beusztatható. A narrátor kommentálhatja, hogy a gyűlésről távozó diákok élményéről van szó.)

(Zene: Viszockij, vagy az ő stílusában, üvöltő fájdalom.)

* * *

Borongós idő, csöpgő eső, dunszt. Fel-felerősödő szél söpri a vegyes szemetet a járdaszegélyhez. Júniusban szokatlan Moszkvában, ilyenkor rá szokott rontani a városra a tavaszt átlépő száraz kánikula. Nagy bőrröndöt cipel a „Vosztocsnyj vokzal”-ban (Keleti pályaudvar) a vonat felé a sovány, cigányosan barna fiatalember. Nyári szünidőre utazik haza, a harmadik évfolyammal a háta mögött. Megáll, kezét vált, kerülgeti a rosszul öltözött tömeget. Szürke egyhangúság, sok fejkendő, batyus néni. A pályaudvar nyugat-európai méretű, hatalmas csarnok, aszfalt járófelületek. Több vonat áll bent, súlyos zöld kocsik. A hálókocsiban szinte előkelő kényelem, csupa faburkolat, színes szőnyeg a folyosón, réz kapaszkodók, vastagon párnázott ülések a kétszemélyes kupében, ahol elfoglalja

a helyét a fiatalember. A rejtett hangszórók népzénét, indulókat sugároznak.

Ugyanaz a kép, másként fogalmazva:

Moszkva, Keleti pályaudvar. A hatalmas csarnokot csak szűrt fények világítják meg, a június végén szokásos korai kánikula ezúttal elmaradt, esőbe hajló időben küszködik nagy bőrröndjével a Budapest–Belgrád gyors-hoz igyekvő diák. Fülledtség. A pályaudvar nem koszos, de nem is tündököl, az emberek szürkén-feketén, gyűrtén sietnek a vonatokhoz, ütközve a szembejövő áradattal. A vonatok tisztán, zölden emelkednek ki a szürkéségből. A hálókocsi ajtaja nyitva, a kocsi minden porcikája súlyos erőt sugároz. A kalauznő feketében, piros csíkos napellenzős sapkájával maga a komoly hatalom, bár szőke fürtjei kibuknak a sapka alól. Hosszasan vizsgálja a jegyet és gondosan besorolva elteszi, majd utat ad: „Tessék, a harmadik kupé”. Szőnyeg, csillogó rézkapaszkodók, tisztaság, a fülke sarkában függönnyel takart mosdó. A bőrrönd munkában edzett mozdulattal felkerül a csomagtartóba.

Betölti az ajtót egy magas, szikár férfi: Az útitársa vagyok – szinte előkelő gesztussal folytatja –, engedje meg, hogy bemutatkozzam: Kovács Nyikoláj Nyikoláj-evics. Halk muzsika szól, népi jellegű valami. Éppen híreket kezdenek mondani. Határozott mozdulattal kapcsolja ki a „zajládát”.

A vonat elindul és nem kattog, a sínek modern kapcsolódása sima futást biztosít. Ipartelepek, bádogtetők.

A két ember sorsa nem fonódott ugyan össze, de a narrátor számtalan találkozás alkalmával csodálkozott rá: hihetetlen sorsú emberrel hozta össze az élet.

– Honnan ez a név, magyar?

– Igen, a szüleim Magyarországon születtek. Apám a kommunista uralom alatt miniszterhelyettes volt. A bukás után menekülnie kellett.

Tisztázzák, hogy nem beszél magyarul. És mesél, lassan, elgondolkodva, néha kivörösödve a dühtől.

Jelenet, atmosódó, áttűnő kép: Budapest.

A népbiztos-helyettes kapkodás nélkül selejtez, csomagol egy aktatáskába. Kint autó várja, benne ül a felesége. Szép vonások, telt (nem kövér), kíváncsú formák, rövidre nyírt fekete haj. Ljedd, nyugtalan szemek. Kiszáll, erőltetett nyugalommal, nyújtott léptekkel a népbiztosság épületébe lép, a vörös csillaggal jelölt csúcsos sapkát viselő puskás őr még tisztelőleg, ismeri az asszonyt.

– Elvtársnő, milyen hírek járnak? – kérdi. – Igaz, hogy nincsenek már messze?

A nő ettől elveszti a nyugalmát, csak egy fejbólintással jelzi, hogy igen és megszaporazza a lépteit, a lépcsőn már fut felfelé. Az előkelő népbiztos-helyettesi ajtót feltépi, a titkárnő rémült szemekkel konstatálja a nő arcáról most már sugárzó félelmet. Nyitja a száját, de csak tátog, halk sikollyal veszi át a rémületet.

A népbiztos-helyettes felnéz, majd folytatná a rakodást. A felesége azonban megragadja a karját. A férfi kérdően néz fel rá.

– Hagyd abba, elérték a város szélét. Nem jutunk ki.

– Ezek emberéletek! – mutat a kartonokba pakolt papírhalmazokra. – Nem maradhat itt egy szál se, megölnek, megkínóznak mindenkit.

– Mitől vagy biztos benne, hogy ugyanazt fogják csinálni, mint ti a Dunántúlon?

– Már csinálják. Ahogy elkapnak egy vezetőt, rögtön felkoncolják, akasztják. Meg kell semmisítenem, várj pár percet, a Vágóhídon kazánba dobáljuk, gyorsan végzek.

Gyorsulnak a mozdulatok, kapkodássá fajulnak.

– Jöjjön fel a sofőr! – szól ki a titkárnőnek a férfi. Cipekedés, rohanás, valahol megállnak, már nem őrzik az épületet, de a kazánál áll valaki. Szúrós szemmel figyel, amint a sofőr és a népbiztos-helyettes hajigálják a papíro-

kat a kazánba. Nem segít, lassan hátrább vonul és eltűnik a kazán vetette árnyékban.

(Zene: tragédia, futás. . .)

*

Jelenet, újra a fülke:

És rövid bécsi, majd berlini tartózkodás után Párizsban telepedtek le. Ott születtem. Három-négyéves lehettem, amikor a szüleim hazatértek. Egy művésztelepen, álnéven húzták meg magukat.

(A fülke-jelenetekben természetesen változik a kép, hol reggelizik a két szereplő – fém-tartóban a teás pohár, sütemények –, hol bedugja a fejét a kalauznő és kérdez valamit. . . Egy-két jelenet lehet ebéd a „vagon-resti”-ben: vodka, sűrű leves, báránysült, sör. . . A vonatablakban időnként suhan az erdős táj és meglepő módon nem szégyenednek, hanem gazdagodnak a települések, ahogy távolodik a vonat Moszkvától.)

*

Jelenet, áttűnő kép: A Ferenczy család nagybányai házának egyik szalonja (fotókból, festményekről rekonstruálható a jómódú művészdinasztia otthona, drága bútorzat, süppedő szőnyegek és képek, szobrok, zöld növényzet). Ferenczy Béni, Kovács Miklós és felesége, valamint Nagy Imre fotelekben ülnek. Beszélgetnek. Kovács Niki – négyévesen – játszik, időnként az apjához megy és kérdez valamit. Az felemeli, a térdére ülteti és megsimogatja a fejét, de aztán elengedi, zavarná a beszélgetésben.

Vita alakul ki a Kommün vereségéről, a helyébe lépő jobboldali rendszerről és a menekülés lehetséges megoldásairól. A megoldandó kérdés: adja-e fel magát Kovács, vagy meneküljön a Szovjetunióba?

Ferenczy Béni: Persze, nem volt idő kibontakozni és azonnal jött a támadás. Nem lett volna szabad azonban

terrorig vinni a szociális tervek megvalósításának eszköztárát. Te is engedél a nyomásnak és durva módszerekre adtad az áldásod. És nem lehet a kritikai hangot odafigyelés nélkül elfojtani. A jó háziasszony a leveses fazékra se köti rá a fedőt, hanem hagy egy rést, hadd távozzon a felesleges gőz. Ha nem szabadul, óriási erővé duzzad és robbanáshoz vezet.

Kovács: Utólag egyszerű mindent tisztán látni. Nem volt tapasztalatunk, túlságosan elkapott minket az elvek, szép elvek megvalósításának lehetősége. Azt hittük, széles kapuk nyíltak, pedig csak egy kis mellékajton lehetett kibe járni a még erős erődítménybe. Lehet, hogy vakság, de az vessen ránk követ, aki nem gyorsítja meg a lépteit, amikor az álmai kezdenek valósággá válni. És ott volt a válunkon a háború nyomasztó terhe. Siettünk is, éreztük, hogy a nagyhatalmak és a szomszédországok rémületbe estek. Na, nem annyira tőlünk, mint az oroszországi fejleményektől, de mi a sorjázas veszélyét jelentettük, világos volt, ha támadnak, először minket próbálnak meg levágni az anyatestről.

Erzsike, a művész szemét keresve és alig észrevehetően mosolyogva: Ugyan, ugyan, akkor se szabad a pöcegödröt nem észrevenni és derékig belemászni. Elvesztettétek a józan eszeteket. Szélsőséges eszméket akartatok még szélsőségesebb eszközökkel megvalósítani. Lenin nevében gyilkolni? Őrülség volt. És a papok, hívők üldözése mire volt jó, csak hergelte az egyszerű népet, akiknek jót akartatok. Istenem!

Kovács: Igazad is van, meg nem is. Nem a belső ellenállás volt a döntő, a nemzetközi reakció így is, úgy is megfojtotta volna a forradalmat. A tőkés világ urai mindig és mindenütt bevetik minden erejüket, hogy elnyomó hatalmukat és az összeharácsolt vagyonukat megvédjék, bárhol is fenyegeti őket veszély. Szép lózungot ragasztanak az ügyükhöz: a magántulajdon szent és sérthetetlen.

Mindegy, milyen módszerekkel és hány ember megnyomorításával jutottak hozzá.

Erzsike: Szent lázadás, de most itt vagyunk a gödörben. Téged keresnek! Jó, hazajöttünk, mert nem bírtuk a tőke nyomását. – Újabb félig elnyomott mosoly. – De nem lesz egy pillanat békénk se. Fel kell adnod magad. Ki tudja, lehet, hogy egy-két év felfüggesztéssel megúszod!

Nagy Imre: Ó, nem, ez súlyos tévedés, álom. Akit (Kovács felé) a te szinteden elkapnak, biztos, hogy évekre lecsukják. És gondolj bele: a hatalom végrehajtói között véreskezű hóhérok is vannak. Meg is kínozhatnak. Hány olyan nevet tudsz, akire vonatkozó minden dokumentumot meg tudtatok semmisíteni? Azt mind ki akarják majd verni belőled. Nem, az önfeladás gondolatát el kell vetned! Más utat kell keresnetek.

Kovács: Mire gondolsz?

Nagy Imre: Észak felé nem lehet nehéz eljutni a szovjetekhez. Ott minden vörös forradalmárt örömmel fogadnak, munkát, kenyeret és nyugalmat biztosítanak. És nem lehet egyikünknek se mindegy átélni azt a fejlődést, ami itt megbukott. Építeni az álmainkat. Én mindenképpen ezt az utat fogom választani. Visszamegyek. Ti is gyertek. Itt csak nagy vérveszteség árán juthatnátok viszonylagos békéhez. És itt a gyerek is. Vele mi lesz, ha lecsuknak? Apa nélkül felnevelni egy fiúgyermeket szinte lehetetlen. Gyertek, menjünk ki.

Ferenczy, a feleségre, Erzsikére nézve: Nem hiszem, hogy józan lépés lenne. A Nyugatot se tudtad elviselni, miből gondoljátok, hogy a Keletet könnyebb lesz? Jó, világmegváltó eszmék, én is kedvvel hallom a híreket. De idegen, nagy nélkülözésekkel küszködő világ. Te még csak beleszokhatsz, Miklós, de asszonnyal, gyerekkel? Nem szabad, ezerszer meg kell gondolni!

(Zene: lassú, szerelmes – orosz? – cigánynóta.)

*

Jelenet, a fülke:

Kolja: Moszkvába települtek. Apám ott, a Komintern irodájában kapott munkát. Nyolcéves voltam, amikor kivégezték, sok más odamenekült kommunistával együtt.

Teljesen „kiborul” és cifrán káromkodva szidja Nagy Apánkat:

El tudod képzelni? Nem hallottál még róla? Milliósokat irtott ki, koncentrációs táborokban, börtönökben. Nem számított, hogy külföldi állampolgár, különösen, ha bukkott forradalom embere volt valaki. Kivégeztette. A mai napig nem tudom, pontosan mikor, hol? Minden átmenet nélkül eltűnt, Anyácska napokig sírt, rohangált, kereszte. Aztán megfenyegették: hagyja abba, a nép ellensége az élettársa. Jobb, ha nem firtat semmit. Rá is sor kerülhet, meg a kölykére is... Ez az átok gazember, az imádott bálvány!

*

Jelenet, áttűnő kép, bíróság:

Szűk helyiség, kopottas bútorzat, dobogó nélküli hosszú asztal mögött hárman ülnek, az asztal vörös posztóval letakarva. Kovács, mint a nép ellensége, kis rozoga asztal mögött ül, verés nyomai nincsenek rajta, csak rettenetesen megviselt, falfehér, a szeme körül karikák, a szeme vörös, most is könnyben úszik. Nem a börtön viselte meg, hanem az előzmények, a hírek, az üldözöttségtudat. Két napja tartóztatták le éjjel és hozták be ide, a „politikai ellenség” fő gyűjtőbörtönébe. Rabruhája kopott. Meg van bilincselve (de ez akár elhagyható). Mellette börtönőr, aki a semmibe néz az egész eljárás alatt. Pár percig tart csupán a „tárgyalás”:

(Itt kérdések, feleletek. De jó is lenne egy eredeti tárgyalás jegyzőkönyvére szert tenni!)

Bíró: Milyen kapcsolatban állt Berlinben a szociáldemokratákkal?

Kovács: Néhány személlyel találkoztam, szoros kapcsolatot nem tartottam fenn. Elsősorban a kommunista mozgalom lendületének megtörése okait kíséreltük meg elemezni.

Bíró: Tudja, hogy a szociáldemokraták a munkásmozgalom árulói?

Majd kihirdetik az ítéletet: Az első nem szovjet kommunista forradalom, a magyar Kommün elárulása, és a rendszerünk ellen folytatott aknamunka miatt golyó általi halál.

(Zene: Viszockij jajgatása vagy hasonló mély fájdalom)

*

Jelenet, újra a fülke:

Kolja:

Édesanyám elmenekült, mert idegen útlevele volt. Nem tudott magával vinni, mert én az apám útlevelében szerepeltem. Otthagytam egy orosz családnál. Képzelted, az adott helyzetben micsoda áldozatvállalás volt a részük-ről! Felneveltek úgy, hogy ember tudott válni belőlem. Az iskolából hamar kimartak, a tanítók állandóan „a nép ellenségének fia”-ként emlegettek, a diákok ezzel piszkáltak, gúnyoltak. Anyácskám (így hívja a mostohát) kivett az iskolából és szakmára taníttatott. Beállító munkásként dolgoztam, mindig a legnehezebb feladatokat kaptam vagy vállaltam, hogy megmaradhassak az üzemben. Olyat is magam vállaltam, hogy műszaki hiba miatt leállított, de még teljesen ki nem húlt kemencébe bementem azbesztruhába öltöztetve. Úgy se bírtam volna ki, ha nem locsolnak közben vastag vízsugárral.

*

Jelenet, áttűnő kép, ha egyáltalán meg lehet csinálni, ez a „Kolja a kemencében” jelenet. (Mint a harang-jelenet a „Rubljov”-ban?!)

A „nép ellenségének fiát” öltöztetik, azbesztruha, csizma, búvársisak, csövek. Pár próbálépés, izgatott csoport veszi körül, szinte lassítottfilm-mozdulatok. (Nem tudom, hogy juthat be a kemencébe, nyilván bontani kellett a kemence etető-száját!) A kemence már nem izzik, de a sötét falakon is látszik a szürke hamuszín hőség. Mielőtt indulna befelé, elkezdik locsolni, ellenőrzik, meddig bírja a vízsugár nyomását. Ettől kezdve folyamatosan locsolják. Belép, kis lépésekkel halad a szemközti falhoz, valamit lefeszít, és hozza kifelé. Kilép, csendes üdvözlés, sugárzó mosoly minden arcon. Nem ül le, nem szédült el. Lefejtik róla a sisakot, szinte robban a ruhából a hőség, róla patakzik a víz. Döntik beléje a felmelegített folyadékot. Hős lenne, ha nem lenne „a nép ellenségének fia”.

*

Jelenet, a fülke:

A vonat közeledik a határhoz. Készülődés. A hosszas várakozást, a normál sínparra átemelést pár szóval kell áthidalni. A határfolyó hídjánál Kolja nyugtalanná válik, mereven bámul ki az ablakon.

Alig tűnnek el a hídszerkezet traverzei, visszafordul, elfehéredik, mint a fal, majd kimutat az ablakon: „tehén”. Tiszta, szép kiejtéssel. „Nem beszélem a nyelvetek” – dadogja és most már dermedten néz kifelé. „Ház” – mondja szinte kiáltva, majd ismét mentegetőzik: „Mindent elfelejtettem, hogy lehet?” Majd ismét: „fa”. Döbbenet ül ki az arcára és rázza a fejét. Maga se hiszi, hogy felbukkantak az emlékezet bugyraiból a gyerekkorban megtanult szavak.

(Zene: ki lehet-e fejezni a házára találást?)

*

Jelenet, a fülke:

Kolja (hosszasan bámul maga elé, meg-megrázza a fejét): Húsz éve nem láttam az anyámat. Nagyon ritkán kaptam valami hírt róla. Pártvonalon dolgozók között akadtak olyanok, akik mertek közvetítésre vállalkozni. Férjhez ment egy művészhez.

Narrátor: Milyen művészhez?

Kolja: Nem tudom, nem tudom, nemigen szóltak róla az üzenetek.

Narrátor: Mégis, festőhöz, szobrászhoz? A nevét csak tudod?

Kolja: Nem... Talán szobrász... Igen, szobrász... Bela, Bela...

Narrátor: Szentisten, Kolja! Az ország legnevesebb élő szobrászáról beszélsz? Biztos ez a név?

*

Ezzel zárul a film „a vonatban” része.

* * *

Narrátor: A szovjet birodalomban nevelkedett „a nép el-lenségének fia” számára Budapest maga volt a Kánaán. Már a vonaton megkért, segítsék kommunikálni a húsz éve nem látott édesanyjával és a művésszel. Megadta a címet, másnap el is kocogtam a Margit híd melletti, elég jó állapotban maradt „polgári” házhoz. A liftből kilépve is meglepett, hogy a lerobbant város kopott, háborús sebeket viselő házaihoz képest mennyire jól karbantartott a művész lakásához vezető folyosó (pár lépés a lifttől, jó csempeburkolat, tiszta falak és ép világítótestek). Tudva, milyen nagy művészhez csengetek be, bizony felgyorsult a szívdobogásom.

*

Jelenet, Ferenczy Béni lakása a Margit híd pesti hídfőjénél:

Antik bútorzat, süppedő szőnyegek, széles fotelek, festmények, szobrok, sok virág. Erzsike, az ötvenes éveit mutató, de fürge és szép asszony siet ajtót nyitni, pillanatokon belül ott terem Kolja is, aki ki van éhezve az érthető szóra, majd megjelenik mögöttük a szikár, magas, rendkívül intelligens arcú művész is. Erzsikének Kolja maga mond pár szót: Mama, vele utaztam a vonaton (Erzsike ért valamit oroszul, kézzel-lábbal kísérve a szavakat megértik egymást.) Igyekszik lázas lelkesedéssel bemutatni a narrátort a művésznek is, aki kedves mosollyal nyugtázza az igyekezetet.

Ferenczy: Fáradjon beljebb, helyezze magát kényelembe.

A narrátor belesüpped egy magas támlájú bőrfotelbe és zavartan hallgat.

Erzsike: Parancsol kávét? Hűsítőt?

A narrátor csak motyog: Igen, köszönöm.

Ferenczy: Hallom, Moszkvában jár egyetemre?

Narrátor: Igen, ott.

Ferenczy: És milyen szakra jár?

Narrátor: Repülőmérnökre.

A művész felhúzott szemmel és fejbillentéssel jelzi ismerését: És mikor végez?

Narrátor: Három év van mögöttem, két év múlva diplomázok.

Erzsike megjelenik a kávéval, hűsítővel és rögtön témát vált: És mondja, hogy bírja az éghajlatot? Mi sehogysé bírtuk, nagyon szélsőséges. Azok a hidegek!

Narrátor: Elég jól, bár egyszer majdnem lefagyott az orrom. Mínusz negyvenben mentem el hazai filmet nézni, visszaúton figyelmeztettek, hogy elfehéredett. Meg akarták hóval dörzsölni. Szerencsére talán száz méterre voltam egy metrómegállótól. Befutottam, felmelegedtem. Másnap

két függőleges seb nyílt a hegyén, de azok gyorsan és nyomtalanul begyógyultak.

Erzsike: Még szerencse. És milyen most az ellátás? Van módja rendesen étkezni?

Narrátor: Változó. Az egyetemen mindig lehet valamit enni, ha mást nem, pácolt halat. A diákszálló éttermében pocsék ugyan az étel, de valami mindig van. A büfé viszont többnyire üres, jó, ha konzervek vannak. Az üzletekben is öröm, ha megjelennek tejfélék és húskészítmények. És a semmiért is sorba kell állni.

Kolja közben nyugtalanul sétál fel-alá. Nem érti a társalgást, csak sejti, miről van szó. Megszólal, fordítom: Olyan gazdag az ország, szinte azt se tudják, miük van. Olaj, gáz, szén, jó föld. Hogy lehet, hogy közben nyomorgunk? Mindent fegyverekre költünk, kizsigereljük, írtjuk az embereket! Dolgozunk, mint az állatok és mire?

Ferenczy: Pedig a diktatúrák általában fejlődést, jólétet hoznak. Nem is tudom, létezik-e, létezett-e valaha a Szovjetunió kívül olyan nagyhatalom, ahol a diktatúra nyomorba döntötte a népet. A harmincas években úgy látszott, eredményes lesz, szépen fejlődött a gazdaság, a lakosság is büszke volt az eredményekre, de aztán láttuk, hogy pokoli öldöklés nyer teret. A legnagyobb döbbenet az volt, hogy saját híveiket irtották, mint Miklóst is.

Narrátor: Büszkének büszkéek most is. Büszkéek a győztes háborúra, arra, hogy nagyhatalom lettek és ritkán lehet panaszt hallani.

Kolja: Hogy lehetne, amikor a fél birodalom besúgó. És ha valakit bemártanak, nincs mentség, kegyetlenül végeznek vele, vagy munkatáborba hurcolják. Onnan pedig ritkán kerülnek vissza emberek. Talán most, hogy Sztálint leleplezték, lazul a hurok, kezdenek visszaszállingózni, de néma mind, mint a hal.

Erzsike: Jó, hagyjuk most! – A narrátorhoz: Lenne ideje fel-feljönni? Jó lenne, ha segítené beszélgetni. És meg is mutathatna Koljának valamit a városból.

Narrátor: Persze, Koljával már megbeszéltük. Talán holnap?

(Zene: nincs szükség további „útmutatásra” ... a „Vodku v glotku” megtalálja a hangulatot...)

*

Jelenet, áttűnés, egy-két villanás: Gellért-hegy a város közepén, Citadella.

Bár ebéd utáni órákról van szó, Kolja jelenti, hogy megéhezett, enni kellene valamit. Itt van, a hegy alján a Gellért szálló, ott, a hullámfürdő teraszán kapunk harapnivalót – javaslom. A terasz üres, helyet foglalunk az egyik asztalnál. Napsütés, lent hangos vidámsággal zajlik a hullámfürdőzés.

– Uzsonnáznánk – mondom a pincérnek. Fordul és hozza a két étlapot. Ki se nyitjuk, Nikola már mondja: Egy üveg vodkát. OK, tolmácsolom a pincérnek: Egy üveg vodkát kérünk. Jól lehűtve.

A pincér köszöri a torkát: Két kupicával, nemde?

– Nem, kérem, ahogy mondtam: egy üveggel.

A pincér el, majd gyorsan visszajön, várja a rendelést. Koljának mondom, van fatányéros, amit szeretek és tudom ajánlani. Elmagyarázom: kétszemélyes adag, többféle hús, azt hiszem, négy szelet, krumpli, savanyúság, saláta, szalonna és jobb helyeken kis bicska a hústorony tetejébe szúrva. Remek! – mondja. Egy adagot nekem!

Fogom, kivel van dolgom. Mondom a pincérnek: Két fatányérost kérünk. Határozottan zavarba jön. Udvariasan előrehajol: Kétszemélyes adagok.

– Tudjuk, tessék csak hozni.

Csodálkozó tekintet, el. Két asztalhoz is letelepszene, jól öltözött népek. Megjelenik a nap terasz-főnöke, udvarias beszélgetésbe kezd. Hogy tetszik a szálló, a terasz, milyen szép időnk van, majd megkérdezi, honnan jött a vendégem? Csak annyit árulok el, hogy a Szovjetunió-

ból. Megrendelünk nála egy-egy halsalátát a vodkához és két üveg sört.

Perceken belül hozza a pincér a vodkát, a salátákat és két zászlót, magyart és szovjetet. A szomszéd asztaloknál halk sustorgás, érdeklődés. Békésen elfogyasztjuk a salátákat és a vodkát, majd nekilátunk a fatányérosoknak. A sörök pillanatok alatt elfogynak, rendelünk még két üveggel, majd még eggyel Koljának, nekem már „a fülemen jön ki”.

Közben persze folyik a beszélgetés: Milyen csodálatos a különbség a két világ között! Nálatok nyugodt, békés az élet, gazdagok vagytok, mindent lehet kapni. Minden tiszta. És sehol egy rendőr, nálunk minden utcasarkon beleütközik egy „patrolba”...

Kis sziesztázás után kérem a számlát, a pincér hamar hozza és széles mosollyal jegyzi meg: „Sok jó étvágyú emberrel találkoztam már életemben, de Önökhöz hasonlóval soha.”

Távoztunkban a hátunkban érezzük a szomszédok elismerő tekintetét.

*

Jelenet, Ferenczyék lakása, az előbbi szoba.

Most élénk beszélgetés zajlik. A kerek asztaltól kisebb-nagyobb távolságra illusztris társaság ül, bőrfotelekben, karszékeken. A művészre a késő délutáni fény jobbról esik. Tőle jobbra ül Pilinszky, a katolikus költő, mellette Nagy László, a felkent költő, kissé hátrább húzódva Juhász Ferenc, a vajákos, a sarokban a szemét időnként lehunyó fiatalember. A művésszel szemben, kissé kivonva magát a körből ül Hatvany Lajos, a neves esztéta (kővérekés, joviális úr). Kettejük között a narrátor, kissé félszegen. Csendben hallgatja a nagyok beszélgetését.

A prímet néhány percig a művész és Pilinszky viszik.

A sovány, élénk tekintetű költő felcacag: Petőfi? Mindenki bálványként imádja, a legegyszerűbb emberek is

szeretettel olvassák, tudják ki volt, mit jelentett számára a forradalom. Hogy mi a titok nyitja? Egyszerű nyelven szólalt meg. Az anyanyelvi költészet művelői őelőtte bonyolult kifejezéseket, verselési technikákat használtak, hétköznapi ember nem boldogult velük, talán meg sem értette, miről szólnak. Ha ő kiállt a színpadra és elszavalta a versét, a szántóvető is megértette. Ez a legfőbb érdeme. Kapoccsá vált, összekötötte az irodalmat a néppel.

Művész: És ezzel az egyszerű, majdhogynem primitív nyelvvel hatékonyan lázított. Politikai értelemben pedig ez az érdeme: azonnal megértette mindenki, milyen fájó pontra gondol, mi ellen ágál. És mire buzdít. A költészetnek ma is feladata lenne, hogy felhívja a figyelmet a visszasságokra, a gazemberségekre.

Nagy László (köpcös alkat, kálvinista fején az alig szürkülő szőkés haját a homlokára fésülve hordja, a hangja kemény, ráspolyos): Na de Béni bátyám, nem gondolhatod komolyan, hogy ma ugyanolyan egyenes módon a szemébe lehet mondani a rendszernek, hogy kisiklott, hogy otromba módon gyalázza meg a szocializmus elveit, mint ahogy ő merhette egy évszázada. Kemény hatalom volt az is, de lassan rezegtek az információ hullámai. Mire a költő által a pocsolyába dobott kő hullámai az illetékes fülekbe jutottak, egyrészt lecsillapultak, másrészt a hatalom azonnal tudta, hogy nem bolygatta fel különösebben a kedélyeket. Ma? Írnék három vádló versszakot és felolvasnám a Pilvaxban, annyi a besúgó, hogy másnap jönnének és lecsuknának pár hónapra. Ma helyzetre van szükség, koncentrált fellépésre, különben... (lehangoltan legyint)

Hatvány: A helyzet – úgy vélem – közel van. A Párton belüli vitákról mind kevesebbet hallunk, de ami kiszivárog, az mélyülő ellentétekre utal. Elérkeztünk a megbánáskorszak küszöbére. Hány diktatúra végét harangozta be a megbánás! Mind többet hallani arról, hogy Imrét vissza kell emelni a sárból és teret engedni a gondolatainak. De

egyébként se igaz az érvelésed, Laci! Ha minden irodalmár fűttyre várna, hogy gyerünk, kezdjünk lázítani, soha nem alakulna ki az általad várt helyzet. Ha óvatosan is, nektek kell ébresztenetek, hiszen ti vagytok a nemzet ütőerének legjobb érzékelői. Képesnek kell lennetek, hogy a tenger alatti áramlatok moráját is a felszínre hozzátok. Ez a dolgok! Ezért születtetek, ezért kaptátok azt a rendkívüli tehetséget, hogy versbe szedjétek gondolatokat, hogy rímbe öltöztessetek érzéseket! Béni bátyád szobrai, de még plasztikai, rajzai se születhetnek napi gyakorisággal és csak a nemzet legcsiszoltabb rétege látja őket. Én írhatom az értekezéseimet, de a nyelvem nem sokan értik, és a fórumok, ahol megjelennek, nem jutnak el a tömegekhez. Ez a ti szántóföldetek, nektek kell megszántanotok, bevetnetek, öntöznotok. Aratni aztán jönnek majd mások is, akik megértik, milyen szép és fontos is a természetek.

Költő (a fiatalember) a sarokból: Apropó, Béni bátyám, mostanában nem dolgozol? Régóta nem láttam tőled újat.

Művész (csak egy pillanatra mészlik el): Nem, fiam, nem dolgozom. A munkát ostoba embereknek találták ki, az okos ember alkot!

Erzsike (hogyan elterelje a figyelmet a kis zavarról): Ferenc, most olvastam „A virágok hatalma” versét. Bevallom őszintén magának, olyan volt nekem, mint Endre „Fekete zongorája” vagy Fellini „8 és fél”-je. Gyönyörű, helyenként hátborzongatóan szép, de a fene se érti. Csak azt ne mondja, mint Endre, amikor megkérdezték, mit akart mondani vele: „Majd ha legközelebb olyan hangulatban leszek, megmondom.”

Juhász: Pedig, drága Erzsike, minden sornak mély értelme van! A természetbe öltöztetett bolyongás az értelem csápjai, bolyhai, csatornái útvesztőjében. Utalások a felfoghatatlanra, az agy eltévelyedéseire, a hatalom rögzös útjaira, ficamaira. Igazán, kérem, olvassa el újra, belegondolva amit most mondtam. Mindjárt világossá válik minden.

Hatvany: Rendkívüli tehetség vagy, Ferenc! És látod, Erzsike meglátta benned Endre borotvaéles agyát, mégse értett meg. Talán kicsit egyszerűsödnöd kellene, hogy ne csak borzold a kedélyeket, hanem fáklya is tudj lenni.

Pilinszky: Ó, én nagyon élvezem Feri pazar fordulatait, jelzőhalmozását, szófolyamainak végtelen tobzódását! Bár én tudnám ilyen felhők feletti sugarakban kifejezni magam!

Művész: Igen, van abban valami, hogy Adyhoz hasonlítjátok. De Ady más, szinte ellenpólus! Sziklatörmör, lényeket fogó, de a nyelvezete hasonlóan tobzódó, virágos volt. Kár volt az energiájából annyit pazarolnia a nőkre. Annyira imádták, felfalták, magukba akarták olvasztani, ami persze nem ment. Bika volt, igazi bika!

Pilinszky: A Nagy Bika!

Hatvany: A lényeg, persze, hogy ő se tapsra várt: amint körvonalazódott számára valami disznóság, amint meg tudta rajzolni a körképet, nem habozott, azonnal meg is tette. Igazi forradalmár volt. Nem a nők tették tönkre, vele az volt a baj, hogy lusta disznó volt. Fel-feljárt hozzánk vasárnapi ebédre és többnyire hetek óta nem írt semmit. Ilyenkor ebéd után rázártuk a társalgó ajtaját és nem engedték ki, amíg legalább egy verset nem mutatott fel. Óriási tehetségére jellemző, hogy sokszor két-három vers is született az 1-2 órás szobafogság alatt.

Pilinszky: Azt hiszem, túlértékelitek a költészet szerepét. Nevel, gondolatokat ébreszt, érzelmeket gyűjt, de forradalmat?... A forradalmat teoretikus megalapozásra és lázító szónoklatokra, na meg szervezésre képes politikusoknak, profi forradalmároknak kell előkészíteniük, vezetniük. Rendkívüli agyra, a tömeghangulat tökéletes letapogatására és irányítására képes érzékekre és a döntő pillanat megérzésére, kemény végrehajtásra van szükség. Lenin talán rendelkezett mindezekkel a képességekkel, ez lehetett az orosz forradalom sikerének a kulcsa.

Hatvany (a narrátorhoz fordulva): Aprópó, Lenin. Maga szerint Lenint és Sztálint lehet egyáltalán olvasni? Lehetetlenül zagyva a nyelvezetük.

Narrátor (elborult arccal, mit lehet erre válaszolni?): Én tudom olvasni őket és érthetőknek találok. Igaz, Lenin nyelvezete nem egyszerű, de nagyon világos, szabatos. Nem is politikus, ha jól megvakarjuk, hanem inkább tudós. Sztálin meg talán túlzottan is egyszerűen ír, időnként primitívnek, mesterkéltnek tűnik. Tele van légből kapott kitalációval.

Hatvany: De hát ezek az elméletek nem vezettek sehová. Illetve ma már világos, hogy diktatúrához, féktelen terrorhoz, külső-belső elnyomáshoz vezettek. Maguk oda-kint hogy látják?

Narrátor: Ezek a kérdések odakint nem lehetnek vita tárgya! Tananyagok, felelni kell belőlük, úgy, ahogy a szerzők megfogalmazták. És az, hogy most feltárták a Sztálin által elkövetett disznóságokat és reformokon dolgoznak, meg kell, hogy teremtsék az emberi szocializmust.

Hatvany (visszafogott legyintéssel): Soha, fiatalember, soha, a diktatúráknak olyan mélyek a gyökerei mindig és mindenütt, hogy csak radikális forradalmak tudják megváltoztatni a világ folyását. Vagy háborúk, mint ahogy Hitleréket a saját háborújuk törölte el a Föld színéről.

Pilinszky: Eltörölte? Ki tudja, milyen mélyek Németországban és talán nálunk is a gyökerek?

Erzsike: Ejnye-bejnye, ne foglalkozzatok politikával! Ennyi művész és mire adják a fejüket, ahelyett, hogy a művészetekkel foglalkoznának?

Művész: Nálunk a művészeteknek – talán a nép ráhangoltsága miatt, talán mert nagy mesterek születtek ezen a földön – különlegesen fontos a szerepük. Igenis befolyásolni képesek és befolyásolniuk kell a politikát. És ki is mondta? Aki nem foglalkozik a politikával, azzal a politika foglalkozik.

*

Kisunoka: Papi, te komolyan elhitted, hogy változni fog valami?

*

Váltás, új jelenet, de változatlanul a Ferenczy-lakás:

Nagy Imre és felesége a vendég. Hatvany is ott ül egy magas támlájú fotelben. Nagy Imre éppen „kiátkozott” állapotban van. Pár éve – felfogva, hogy a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálása a parasztságot elfordította a hatalomtól és a forszírozott iparosítás kimerítette az erőforrásokat – előszedték a reformokat megpengető politikust, kinevezték miniszterelnöknek, majd alig másfél év után lemondatták és kizárták a Pártból. Kolja is élénken figyeli az eszmecserét.

Előjátékként Nagy Imre rácsodálkozik a huszonéve nem látott Koljára: Hát ilyet! Milyen szép szál, markáns ember lett abból a kisfiúból, aki az ölemben mászkált!

Nagy Imre (ismét a társasághoz, a narrátorhoz fordul): Milyen most a hangulat a Szovjetunióban? Bízna az emberek az új vezetésben? Milyennek látják az új miniszterelnököt? Mondanak-e egyáltalán véleményt róla?

Narrátor: Nem, dehogy. Legalábbis abban a körben, ahol mozgok, begyöpösödtek az emberek. Félnek. Nem oldódtak még fel. Nem mondanak véleményt vezetőkről. Legfeljebb a hiányt szidják. Igen, azon mostanában hangsabban keseregnek.

Nagy Imre: Nem javult az ellátás?

Narrátor: Nem, egy fikarcnyit se. Általános a hiány. Grandiózus tervek születnek, a végrehajtás valahol mindig megbicsaklik és nem látni javulást.

Nagy Imre: És az új miniszterelnök? Mit érezni a rendszer demokratizálásából?

Narrátor: Eleinte a sajtóban új hangokat lehetett hallani, elhangzottak kritikus vélemények is. Mostanra azonban lassan őt is csak Nagy Atyának, Szeretett Vezérnek titulálják. És számomra teljesen felfoghatatlan, hogy megjelentek a tűzfal méretű képei. Úgy látszik, az oroszok nem tudnak megenni valami föléjük magasodó bálvány nélkül. Szülik akkor is, ha nem erőszakolják rájuk. Ki tudja, mi ennek a jelenségnek a lélektana?

Feleség (a férfi karjára teszi a kezét, mintegy óvólag): Úgy hallani, közvetlenebb, mint a régiek.

Narrátor: Talán. Bár furcsa esetet mesélt nekem valaki. Meglátogatott egy összbirodalmi kiállítást, megállt egy nem naturalista szobornál, nézte-nézte, aztán lerúgta a talapzatról és ordított, hogy ilyen förmedvényre nincs szükség ebben az országban. És az alkotójára se. Ott állt a szobrász, lila lett, feltépte az ingét, megmutatta a sebhegekkel teli mellkasát és visszaüvöltött: „Én ezért az orszáért négy évet harcoltam a fronton, engem senki se akarjon innen elzavarni! Engem minden, ezek a sebek is ide kötnek!”

Nagy Imre (dünnyögve): Hihetetlen, hogy tehet... (a felesége megszorítja a karját, elhallgat)

Narrátor (megérezve, hogy az ex-miniszterelnököt a felesége óvja a véleménynyilvánítástól): Mennem kell. Kolláért jövök majd és kiviszem a pályaudvarra. Aztán két hétig nem leszek, lemegyek Mohács szigetre segédmunkásnak. A tavaszi áradáskor elpusztult valamelyik falu újjáépítésén fogok dolgozni.

*

Kisunoka: Persze ingyen, ugye Papi?

*

Jelenet, taxi, Keleti pályaudvar.

A narrátor-diák kikíséri Kolját a pályaudvarra.

Narrátor (a taxiban és/vagy várakozás közben felteszi a kérdést): Jól gondold meg, Nikola, nem kellene-e itt maradnod vagy visszajönnöd családotól és letelepedni. A szakmádra itt is szükség lesz és édesanyádék is tudnak támogatni. Nem kell a szovjet nyomorban szenvedned.

Kolja (csak rázza a fejét): Ott éltem le huszonöt évet, oda húz a szívem. Mire tanulnám meg a nyelvet? És Anyácska is él még, segítenem kell, valamit visszaadni a sok jósból. És mit kezdene itt a feleségem, kislányom, egy szót sem értenének. Nem, ott a helyem.

Szomorú, de látni rajta, hogy már elfogta a honvágy. Alig várja az indulást jelző fütttyöt. Összeölelkeznek, majd hosszan integetnek egymásnak.

*

Jelenet, a Mohácsi sziget:

Önkéntes diákok segédmunkás-tábora, pontosan, mint Sztlálinvárosban volt. A narrátor főként nála fiatalabbak között dolgozik-lakik, segédmunkát ad az egy-egy házat „koszorúig” fix összegért felhúzó kőműveseknek. Ingyen, „szociális érzékenységtől” hajtva. „Kommunista szombat-ként” is felfogható.

Elszomorító látványt nyújt a falucska, pár ház falát már felhúzták, de a falu a földön fekvő háztetők két sorából áll. A jég egyszerűen elvágta a házak falát, a tetők leültek és viszonylag épen (felismerhetően) mutatták, hogy itt ház létezett.

Kemény munka folyik a tűző napon. A kőművesek már „felvilágosodottak”, nevetnek a „kommunista szombaton”: „Mi legalább kapunk valamit, de maguk mi a csudának töltik itt az idejüket?” – és hasonló.

Váratlanul gyűlésre szólítja a diákokat a táborparancsnok. Ismerteti Rákosi elvtárs lemondását.

Táborparancsnok (szomorúan, szemlesütve, remegő hangot erőltetve): Pártunk és kormányunk vezetője, Rákosi elvtárs tegnap lemondott. Szomorú esemény ez országunk életében. Nagyszerű vezér hagyta el a kormányállást. Azt kérem maguktól, hogy egy pillanatig se rendüljön meg a hitük, a szocializmus építése változatlan lendülettel folyik tovább. Nagyszerű fejlődés előtt áll az ország, maguk számára biztos a jövő.

A szétszédelgő fiatalok között többen kuncognak, páran lehajtott fejjel távoznak.

*

Kisunoka: Papi, te biztos voltál a szép jövőben?

*

Jelenet, Ferenczyék lakása:

A narrátor-diák a szünidő vége előtt újra felmegy Ferenczyékhez, csomagot küldenek Koljának. Kap a diák Béni bácsitól egy dedikált könyvet emlékül. Daudet: Tarasconi Tartarin. Ő rajzolta az illusztrációkat. A dedikáció: A kedves „útítársnak”, fiatal Antal barátunknak (Ferenczy) Béni bátyja 1956 Szeptemberében.

*

Jelenet, Kolja lakása:

Megrendítő élmény volt találkozni Koljával Moszkvában, a szovjet viszonyok között. Olyan társbérletben lakott, ahol négy vagy öt család fért el egy közös előtér-konyha-fürdőhelyiség blokkból nyíló szobácskáiban. A Koljáéké, a háromfős családé olyan keskeny volt, hogy kitárt karjaimmal elértem mindkét falát és a hossza se lehetett több három méternél. Ezt választotta a biztos jólét helyett. Egyedül fogadott, szépen megterített asztalkával és vodkával.

ALPHONSE DAUDET
TARTARIN DE TARASCON

TARTARIN SUR LES ALPES
FLAMMARION, PARIS, 1886

KÁLNOKY LÁSZLÓ
FORDÍTÁSA

A Kedves "Utársnak" fiatal Antal
barátunknak (FERENCZY) BÉNI bátyja
1956 ~~RAZZATYAT~~ Szeptemberében.

Kolja (a csomagot átvéve): Nagyon köszönöm, hogy elcipelted. Biztos levél is van benne Mamától. Hogy van?

Narrátor: Rendkívül jól néz ki, büszke lehetsz rá. Tíz évet nyugodtan letagadhatna! Sokszor csókol.

Kolja (kissé zavartan): Hát így élünk. Szűkösen. Mi felnőttek még valahogy megvagyunk, de a gyerek nem tud mozogni. Ahogy végez a leckével, rohan le az utcára, levegőzni, meg a pajtásaival szaladgálni... Szerencsénk van, rendes a szomszédság, rendet és tisztaságot tartanak. Csak az egyikkel nehéz, 70 fölött járó bácsi, minduntalan égve felejtí a gázrezsót.

*

Kisunoka: Papi, hogy lehet ilyen szegény egy gazdag ország népe?

*

Jelenet, diákszálló Moszkvában:

Nem nyomor-kép, de elég spártai a berendezés. Négy normális faágy, mellettük éjjeliszekrény, egyszerű asztal, négy faszék, az ajtó mellett kétoldalt beépített szekrény. Az ágyak alatt bőröndök, kartondobozok. Kis polcok, sok könyvvel, az asztalon is könyvek. Tálca, egy kancsó víz, poharak. Az ablak fehér keretű, az egyik szárnyban „fortocska”, két tenyérnyi ablak az ablakban, mert magát az ablakot szigetelik a hideg ellen. Széthúzott nehéz függönyök. Kint heves eső, komor felhőzet, a szél az ablakhoz veri a csapadékot.

Az egyik ágyon idősebb, szőke diák ül. Az arca mokány, a harmincas kor ellenére mély ráncokkal. Kicsit görnyedt a tartása. A lábán szármalmas meleg papucs, egyébként elfogadható nadrág, pulóver. Kíváncsi szürke szemek, vizsgálódva néz a narrátor-diákra, aki az asztalra támaszkodva ül, valamit majszol, amivel az öreg diák kínlta meg.

Öreg diák: Mi van ott nálatok?

Narrátor (szavakat keresve): Forrongás.

Öreg diák: És mi fog történni?

Narrátor: Ha nem lesz idén komoly gond, akkor soha.

Öreg diák: Mire gondolsz, felkelésre?

Narrátor: Igen, valami olyasmire.

Öreg diák (gondolkodik néhány másodpercig, aztán előbb szomorúan, majd haragosan, megrágva a szavakat): Azt nem fogjuk hagyni... Elég volt, hogy a háborúban annyi emberünk veszett oda... Ha háborús tűzfészek alakulna ki itt, a szomszédságunkban, el fogjuk nyomni!... Mindenáron elfojtjuk!

*

Jelenet, az egyetem már ismert nagyterme:

Egyenruhás, széles váll-lapos előadó (megformálandó a KGB magas rangú tisztje!) tart tájékoztatást a Szuezi-csatornáról és a Magyarországon kitört „eseményekről”. Már tudja, hogy „ellenforradalom” tört ki és lefasisztázza a magyar népet!

Ezredes (néha jegyzetekbe pislantva): ... Ellenforradalmi események zajlanak Magyarországon. A cél világos: meg akarják dönteni a szocialista rendet, ki akarják venni a hatalmat a nép kezéből, és vissza akarják állítani a fasiszta rendszert. A támadás irányai egyértelműen mutatják, hogy jól képzett, komoly katonai tapasztalatokkal rendelkező emberek álltak a fellázadt népellenes erők élére. Tegnap megtámadták és elfoglalták a Rádiót, kivégezték a védőket. Kaszárnyák és rendőrkapitányságok előtt tünetnek és megadásra, a fegyverek átadására szólítják fel a katonákat, rendőröket. A miniszterelnök lemondását és Nagy Imre miniszterelnökké kinevezését követelik. Nem véletlen, hogy éppen Magyarországon tört ki az ellenforradalom. A világháború szégyenteljes elvesztése előtt 24 évig fasiszta rendszer dühöngött az országban, amelyik

sötét provokációt felhasználva teremtett okot, hogy hadat üzenjen és megtámadjon bennünket. A rendszer bukása óta mindössze 11 év telt el. Magyarországon mély gyökei vannak a fasizmusnak. Figyelemmel kísérjük az eseményeket. A szocialista tábornak meg kell akadályoznia, hogy ilyen galád erők kerítsék hatalmukba az országot.

*

Jelenet. Váltás, a helyszín ugyanaz, csak az idő ugrik.

Ezredes (felvesz egy cédulát az asztalról): Végül van itt egy kérdés... üm... , amelyik túl hosszú ahhoz, hogy most megválaszoljam, meg nem is áll rendelkezésemre elég információ hozzá. Szeretném tisztázni, ki kérdőjelezi meg, hogy Magyarországon mélyek a fasizmus gyökerei?

Narrátor (feláll): Én.

Ezredes: És honnan veszi a munkástanácsok megalakulására vonatkozó információkat?

Narrátor: A budapesti rádióállomástól és az egyik vidéki város munkástanácsának a rádióadójától.

Ezredes: Itt tudja fogni?

Narrátor: Igen, elég jól, bár néha elnyomják.

Az emelvényen ülők összesúgnak.

Ezredes: Erre a kérdésre most nem tudok válaszolni, később esetleg visszatérek rá.

Távozóban, a sűrű diáksereg között odasündörög a narrátor-diákhhoz egy magas, szőke fiú és súgja: „Hülyeség volt felállnod, ezt nem úszod meg. Nálunk kegyetlenül gyilkoltak, miért nem figyelsz, mit csinálnak a kis népekkel?” És mintha nem is állt volna meg, sietve elmegy.

A pódiumról lejön az egyik férfi és szól a tétovázó távozásra készülődő narrátor-diáknak: Jöjjön velem, beszéljünk!

*

Új szín. Az ajtón, amihez érkeznek, tábla: Párttitkárság – Párttitkár.

Nincs előszoba, titkárnő, egyenesen a kis irodába lépnek. Nincs pompa, sőt. Könyvszekrények, fogas, kis, egyszerű íróasztal, előtte, hozzátolva kis tárgyaló, székek. Asztali lámpa. Sztálin és Lenin, alattuk Marx és Engels képe függnek az asztal mögötti falon. Az íróasztal mögött is egyszerű szék. Viszonylag sok zöld növény. Súlyos függönyök.

A párttitkár alacsony, zömök férfi, rendesen fésült hajjal és a felső ajkat épphogy fedő, egyenesre nyírt bajusszal.

Párttitkár (a tárgyalóasztalnál lévő egyik székre mutat): „Üljön le!” – nyugodt, mély hang, a szeme inkább bánatos, mint haragos. Maga nem az íróasztal mögé ül, hanem a szemközti székre, előre hajol. „Nem kell elsietni a dolgokat... Nyugodtabban kell emésztetni a történeteket... Én megjártam a maguk országát, végigharcoltam a háborút... Egy pohár vízzel megkínálhatom? (a bólintásra tölt) ... Hmmm... Hogy is mondjam? ... Azt hiszem az előadónak van igaza... Elfoglaltuk a déli nagyvárost, ... khm... Pécs... jól mondom? három napot töltöttünk ott... Alig kezdtük el a polgári közigazgatás szervezését... Maguk visszafoglalták a várost... (krákog)... Nem mondom, a mieink se voltak angyalok... Nem, nem... De ami minket fogadott két nap múlva, amikor megint bevettük a várost... Nehéz arról beszélni is... Akasztott emberek... Voltak, akiket a főtéren fejjel lefelé akasztottak fel, de már előtte félig agyonverték őket... Akiket fel lehetett ismerni, azok között voltak, akik elkezdtek a munkát velünk, de többről nem tudta senki, mit követtek el... (ismét krákog, nagyokat kortyol a vízből) ... Egyszerű emberek voltak, szegényes öltözkében... Krrr... Tényleg munkástanácsok szerveződnek?” (Hitetlenül rázza a fejét.)

Narrátor-diák: Igen, úgy tűnik, minden fontosabb városban megalakultak. És érthető, mert súlyos hibák vezettek ide. Olyan országban, ahol csak a háborús években volt

hiány, csak az utolsó hónapokban vezettek be jegyrendszert, most éhínség dúlt a falvakban két évig... A városi bérek meg arra se voltak elegek a legtöbb családban, hogy ennivalóra fussa. Legfeljebb még valami ruhára a gyerekeknek...

Párttitkár: Hát azért azt ne mondja, hogy a fasiszta rendszerben minden jól ment, láttam maguknál is nyomornegyedeket. Azok nem a háború alatt nőttek ki a földből... Várjunk nyugodtan egy kicsit, meglátjuk, mi történik. Nyugodjon meg, ne siessen. Keresni fogom...

*

Jelenet, a narrátor, ismét a felhők között:

Határtalan izgalommal hallgattuk a híreket otthonról. Hihetetlen volt, hogy nem zavarják a forradalom adóit. Félünk, persze hogy félünk. Mi lesz velünk, a rendszer híveivel? A kiválasztottakkal. Ugyanakkor a többség tisztában volt vele, hogy teljesen jogos a tömegek felháborodása. Hogy a fegyveres harc eredményre vezetne? Ebben viszont nagyon kételkedtünk. Valamennyire ismertük a szovjet hadiipar potenciálját, a díszszemléken túl érzékeltek a hadsereg óriási erejét. Én magam amerikai szakfolyóirat középső dupla oldalán láttam a Szovjetunió térképét a repülőgép- és rakétagyárok, hajtóműgyárok feltüntetésével. Több mint 200-at számoltam össze. Csak a légierő háttere az ötvenes években: 200 óriás-létesítmény. Tisztában voltunk a diktatúra keménységével, eltökéltségével. Nem is nagyon értettük a szovjet csapatok kivonását. Nem voltunk egyedül! A legnagyobb csatlós ország, Lengyelország diákjai találkozót kértek a diákszállóban. Szimpátia-nyilvánításnak, támogatásnak szánták.

*

Jelenet, egy diákszallói szoba (mint fentebb):

Zsúfolásig tele, vagy tíz magyar diák és a találkozót kérő lengyelek képviselői. A többség falnak-bútornak támaszkodik. Eleinte csak érdeklődnek.

Lengyel diák 1: Mit tudtok a kialakult helyzetről? Sikerült-e kiszorítani a kormányból a diktatúra vezetőit? Mit tudtok Nagy Imréről? Képes lesz-e stabilizálni a helyzetet?

Csend.

Lengyel diák 2: Tudjátok, hogy döntő küzdelmet vívtok? Példát szolgáltatottok nekünk és mindenkinek, akinek elege van a diktatórikus vezetésből és reformokért kiált!

Csend.

Lengyel diák 3 (vehemensen): Ha győztök, követni fogunk benneteket.

Egy a magyarok közül: Korai még bármit véglegesként kezelni. A birodalmi csapatok visszavonultak ugyan a kaszárnyáikba, de egy lélek nem hagyta még el az országot. Ha parancsot kapnak, napok alatt le tudják hengerelni a csapatainkat. Csak döntés kérdése.

Lengyel diák 3: Én remélem, hogy a szovjet vezetésnek is megjön az esze. Rájönnek végre, hogy nem lehet a szocializmust orosz szuronyokon építeni.

Narrátor: Remek megfogalmazása a szomorú ténynek, hogy így épül. Mindenütt a táborban. És nem tudhatjuk, mi lesz a vége. Furcsa, ijesztő híreket hallani mészárlásokról, akasztásokról. Nem látom, hogy ez a folyamat megállítható lesz-e. Nagyon szép és jogos volt a kezdet, de kezd elfajulni. Nagy Imre pedig szemmel láthatóan puhány, alkalmatlan a forradalom irányítására, a szélsőségek elfojtására. Sodródik csupán.

*

Új szín, ugyanaz a szoba, de esti fények szűrődnek be az ablakon:

A mennyezeti lámpa már be van kapcsolva. A diákok az ágyukon heverészve hallgatják Budapestet. Recsegés-ropogás, de kivehető: „Katonáink kiszabadították fogságából a hercegprímást és diadallal vitték az esztergomi érseki palotába. A hercegprímás nyilatkozott: tájékozódni fog és rövidesen szózatot intéz a néphez.”

Narrátor: Atyaisten, már csak Horthy és Szálasi hiányzik... Gyerekek, semmi jót sem várhatunk a továbbiakban. Mi lesz ebből? Lehet, hogy itt kell maradnunk?

Másik diák: Ne bolondozz! Úgy tudom, már vagy negyvenen a nagykövetség lépcsőin ülősztrájkkal követelik, hogy azonnal engedjék haza őket. Részt akarnak venni a forradalomban.

*

Jelenet, ugyanaz a kép, csak a diákok összetételében van változás.

Többen ülünk, mind merevebben és hallgatjuk Nagy Imre el-elmosódó szózatát. Amikor segítséget kér Nyugattól, valaki szinte ordít: Hogy gondolhatják, hogy a náci Németország utolsó csatlósáért az USA nekimegy a Szovjetuniónak? Világháborúba sodornák a világot! ... Halkabb ellenvélemények... meg ostobaságok: dehogynem, fontos lesz számukra, ha megbomlik a rendszer...

Narrátor: Kis pont vagyunk, nem fognak megmozdulni értünk!

* * *

Jelenet, a narrátor vezeti be: A forradalom leverését követő vizsgasorozat befejeztével engedélyt kaptunk, hogy hazalátogassunk. A már ismert vonat, hálókocsi.

A vonat befut a kijevei pályaudvarra. Sokan szállnak fel, majdnem mind fiatal katonatiszt. Hadnagyok, köztük néhány magas rangú, nem idős tiszt: őrnagy, ezredes. Vadozatú egyenruhákban. Kíváncsian figyelem, mit csinálnak. A többség a szomszéd vagonba száll, páran még előbbre. Az én vagonomba is négyen-öten. Nyugodtan mozoghatnak, és a többi utast se korlátozzák miattuk. Rövidesen kimennek a kocsi elejére, cigarettázni. Utánuk megyek, én is rágyújtok és rögtön szóba elegyedek velük. Nem szívesen beszélgetnek, inkább szavakat böknék ki, de nem nagyon udvariatlanul, inkább zavartan.

Narrátor: Hová visz az útjuk, fiatalemberek?

Hadnagy: Magyarországra.

Narrátor: Tartós küldetésben?

Hadnagy: Igen, valószínűleg 3-4 évre.

Narrátor: Most végeztek talán?

Hadnagy: Igen, katonai akadémiát, ez az első „bevetésünk”. És mindjárt ilyen kellemetlen szituációba.

Narrátor: Hogyhogy?

Hadnagy: El leszünk zárva a világtól, csak parancsra hagyhatjuk el a kaszárnyánkat.

A vagon folyosójáról kilép egy őrnagy.

Őrnagy (a hadnagyokhoz fordulva): Mondják be a nevüket és mutassák meg a fegyverüket.

Műanyag lapra rögzített blokkra írja – egyenként – a neveket. A pisztolyokat megnézi, kiveszi a tárákat és megszámlolja a töltényeket. Felírja a fegyver sorszámát és a töltények számát. Meglepőnek találom, de nem kér távozásra. Magam oldalgok el, elkészönve a tisztektől.

*

Jelenet, Budapest:

Narrátor: Otthon a szüleimet és testvéreimet egészségben, de kétségekben vergődve találtam. Megnéztem a várost, hasonlított a világháború végi romhalmazhoz. Leg-

alábbis néhány utca, épület nagyon szét volt verve. Meglátogattam Béni bácsiékat is. A bejelentkező telefonbeszélgetés alatt értesültem, hogy gutaütés érte.

Erzsike fogadott az ajtónál. Megviseltnék, de nyugodtnak láttam: De jó, hogy jött, meséljen Koljáról, hogy vannak? Jöjjön beljebb, nyugodtan beszélgethetünk. Béni mindent ért, de nem tud beszélni. (Közben kis léptekkel haladnak a szoba felé.) Amikor megtudta, hogy a szovjet tankok újra dübörögnek a város felé, féloldalára megbénult. Külön szerencsétlenség, hogy a jobb oldalra, nem tud dolgozni. Most tanul a bal kezével rajzolni és írni.

A szoba túlsó szegletében, fotelben ül a művész, felpolcolva. Fél arca merev, mintha az a szeme se mozogna. Üveg szemnek érzékelni. Bal kezével alig észlelhető intéssel köszönt. Ép szemében látom: megismert.

* * *

Jelenet, a narrátor (már lent a földön, egy karszékben ülve, az előtte kucorgó tizenéves unokának):

Képzeld, Fiam, kirúgtak az egyetemről. Senki sem mondta meg, miért. Vártam, hogy a repülőgépszerkezettan prof elkezdje a tavaszi félév első vizsgáztatását. A bent maradottaknak azt mondta később, maga mellé fog venni aspirantúrára. Nagy dolog lett volna, kísérleti kutatóintézetet is vezetett. Lehet, hogy holdrakétát is tervezhettem volna. Szóval vártam a sorom, odajött a dékán aranyos kis titkárnője. Érdekes néni volt, azt rebesgették róla, hogy arisztokrata származású. Nagyon kedves és udvarias volt, mint a kis zsidó matek profunk, aki előre köszönt mindenkinek. Na jó, arra kért, hogy a vizsga után menjek fel a dékánhoz. Megyek, néz rám kutató szemekkel: Maga mért akar itt hagyni minket? Én? – kérdek vissza, dehogyan akarok elmenni. Elém tol egy papírt. Nézem-nézem, az Összövetségi Oktatási Minisztériumnak a rektorhoz írt levele: azonnali hatállyal zárjanak ki. Akkor ez mi? – kérdezi. Azonnal tudtam,

hogya az ezredesnek írásban feltett kérdéseim miatt kaptam meg az útilaput. Mondom neki. Mesélje el a lényegét! Elmondom azt is. Azt vártam, hogy kirohan a rendszer, a szocializmus védelmében. Ehelyett mi történik? Gondolkodik egy kicsit, aztán megkérdi: Hány vizsgája van még hátra? Négy – mondom. Mennyi idő alatt tudja letenni? Hát, talán jó két hét alatt. Három-négy napot kalkuláltam vizsgánként. Az sok – mondja. Nekem most, itt, ki kellene magát zárnom és az állásommal játszom, ha nem teszem. Bizisten, ezt mondta, nekem, a kiátkozottnak ott, a Nagy Szovjetunióban. A terror közepén! Látod-látod, vannak még emberek... Bátor, igaz emberek. Azt mondja aztán csendesen: adok tíz napot, beszélje meg a vizsgáztatókkal. És próbáljon utánanézni az ügyének. Menjen be a minisztériumba. Beszéljen a párttitkárunkkal, rendes ember, meg fogja próbálni, hogy segítsen. Nem hittem a fülemnek, kóvályogtam kifelé menet.

Hát ez történt. Tényleg tíz nap alatt vizsgáztam le, idegen nyelven, nehéz műszaki tárgyakból. Közben bementem a minisztériumba. Kis ügyintéző fogadott. Igen, ki kell zárunk. Nem tudják felülvizsgálni a döntést? Nem, a maguk szervei kérték. Hogy zárjanak ki? Milyen szervek? Az Oktatásügyi Minisztériumuk. Puff, hová menjek?

A párttitkárhoz nem kellett nekem kopogtatnom, ő üzent a tanulócsoporthoz: a következő vizsga után menjek be hozzá. Fogadott, leültetett. Nem sokat szidott, csak megjegyezte: „Na látja, nem kellett volna hirtelenkedni.” Aztán leült az íróasztalához, elkezdett telefonálni. A második telefonnál felpattant és megemelte a hangját. Aztán már csak állt és topogott. Még vagy három helyen próbálkozott, leintették, sőt rászólhattak. Dühösen legyintett, aztán csak annyit mondott, siessek a vizsgáimmal. Kikísért.

A tancsoporthoz vezetője elárulta, hogy ők is jártak, „háromtagú delegáció”, a minisztériumban. Nem simogatták meg a fejüket.

Az ösztöndíjas társaim szóltak, hogy a Nagykövetségen „delegáció” vizsgálja a rosszul viselkedettek, hőzöngők ügyeit. Menjek be, hátha... Bár ők beszéltek velük, mondták, semmivel se csináltam többet, mint ők. Figyelmeztették őket, hogy ezt utoljára mondták, mert aki még egyszer mondja, az is repül...

Épp befejeztem az utolsó vizsgám. Bementem, vára-koztattak vagy egy órát, aztán néma halakként fogadtak. Kénytelen voltam én kérdezni, akkor is hallgattak. Ketten voltak, egy nő a Pártközpontból, meg egy férfi a Oktatás-ügyi Minisztériumból. Miért záratnak ki? Csend. Mondom, a miatt a bizonyos papír miatt? Egy fejbólintás. Önök döntöttek így? Nem, az itteni minisztérium. Nehezen jött ki belőlük. Ott meg azt mondták, hogy Önök. Csend. És mi lesz a sorsom? A férfi elmondta tömören, először jött ki belőlük pár szónál több: Engedélyt kell kérnie a miniszter elvtárstól, hogy folytathassa a tanulmányait. A további sorsa pedig a káderesektől függ. Legalább igazat mondott. Szerencsés ember voltam. Sok ostoba, fafejű, keményvonalas gazdasági vezetővel hozott össze a sors, meghunyászkodó, kiszolgáló párttitkárokkal, de a káderesek majdnem mindig önállóan gondolkodó, és emberi lények voltak. Látod, milyen fura az élet. Ma mindenki azt hiszi, hogy ők voltak a legrosszabbak.

Na! A néma felvilágosítás és kioktatás után bementem a dékánhoz. Megköszöntem a megmentett évet és kértem a kizáró „parancsot”. A könnyező titkárnő behozta az előkészített okmányt, és a dékán gondosan aláakanyarította a nevét. Összehajtogatta és betette egy borítékba. Úgy nyújtotta át, mint egy kitüntetést. „Remélem, sikerül befejeznie, jó feje van, kedveltük.”

Úgy léptem ki a kapun, mintha sötétkamrába léptem volna.

Azonnal haza kellett volna utaznom, de ott töltöttem még egy hónapot. Megnőszültem.

*

Váltás, a Narrátor:

Felkerestem Kolját. Alig telt el egy év azóta, hogy belépett a hálókocsifülkébe: „Az útitársa vagyok.” Megérezte tán akkor, hogy egész életünkben útitársak leszünk? Két kítaszított. Az egyik az apja „bűnéért”, a másik a saját „botlásáért”. Mindketten húztunk valami nehezéket magunk után, sokkal súlyosabbat, mint ahogy azt a környezetünk érzékelhette. Valami sorstalanságot. Nem kellett sokat beszélnünk. Letett egy üveg vodkát az asztalkára, mellé pácolt heringet, uborkát. „Aztán ne feledd azokat, akik rendesek voltak veled! Nem egy nép szúrt ki veled, hanem egy rendszer. Gondolj néha Anyácskára, ő milyen áldozatot hozott értem...” Elmerengett: „El nem tudom mondani, hány ember kockáztatta a sorsát, jövőjét, hogy az én bajomon enyhítsen.” Gondolkodott, felhajtottunk egy pohárral, szagoltunk hozzá uborkát: „Nézd meg, a Mama rendben van-e, nincs tőle semmi hírem... Talán Béni van rosszabbul? Üzenne.”

* * *

Nagy ugrás az időben. A narrátor negyvenes éveit mutató bajszos-szakállas, helyenként őszülő férfi.

*

Jelenet, a narrátor autóban ül, tempósan hajt egy sztrádán.

Egy pillantásra elsötétül a kép, majd újra világos lesz. Az autó 30 fokos szögben rohan változatlan tempóban a korlát felé. Egy villanásnyit látni a km-órát: 120 mellett áll a mutató (és később nem emlékszik, alatta vagy fölötté?).

A következő eseményt két alternatív kép rajzolhatja meg.

Első kép:

Óriási csattanás, az autó két kerékre emelkedik. A vezető behúzza a nyakát, egyben elhúzza a fejét a közeli aszfalttól. A kocsi lavírozva távolodik a korláttól és hangtalanul visszazuhan rá. Onnan ismét két kerékre áll. Lavírozás, a kocsi távolodik a korláttól és – csak szemlélőnek hallhatóan – hatalmas csattanással lepuffan az aszfaltra. A vezető fékezne, de a fék már nem fog. A kocsi lassú forgással, biztosan éles csikorgással több mint 180 fokot fordul, kicsúszik a lankás partra és a forgalommal szemben megáll. Benzin- és olajfoltokat látni, a vezető gyorsan kikapcsolja a motort. Pár másodpercig nézi a nyugodtan száguldó forgalmat, majd a kocsi belsejét, a sértetlen ablakokat. Felemeli az (akkor még) táskányi mobilját, beszél a feleségével. Megpróbál kiszállni, az ajtó beleütközik a fűbe, de nyomásra nyílik akkora rés, hogy kipréseli magát a kocsiból... (Innen a folytatás: a valóság álmokképekkel keveredik.)

*

Második kép:

Ugyanez a jelenetsor, de nincs más hang, csak valami csendes suhanás, mintha repülne vitorlázó repülőben. Megállás után félreejtett fejfelül marad a kocsiban. Lassan megjelenik egy fiatal pár, a környező bokrosból lépnek ki. A helyzetet látva a férfi feszíti ki az ajtót, de nem meri mozdítani a vezetőt, csak a fülével hajol hozzá. Konstatálja, hogy lélegzik. Szaladj vissza és hívj mentőt! – szól a nőhöz. Kikapcsolja a motort. Szirénázás: mentő, rendőrség... (Innen álmokképekben folytatódik ez a sorozat.)

Tompa fény szűrődik át a kórházi szoba fakó, sárgás foltokkal tarkított függönyén. Az egyik ágyon, párnákkal felpolcolva fekszik a narrátor, az egyik halántékán kötés. Hirtelen erős fénycsóvát lát, amiből kilebeg egy tizenéves fiúcska, ugyanaz a Kisunoka, aki fentebb szerepelt, és leül

az ágy szélére. Megfogja a kezét és suttog: „Papi, nem szabad itt hagynod minket! Én leszek az unokád. Meglátod, ha majd megszülettem, sokat leszünk együtt és szeretni fogjuk a világot, az életet. Most meg addig mesélek neked, amíg meg nem gyógyulsz. Figyelj jól, hátha te is tanulsz valamit tőlem, hiszen én előre is látok a jövőbe. A te jövődbe, ahogy te szeretnéd látni a világot. Meglátod, majd együtt kigondoljuk, aztán meg is formáljuk. Legalább a fél világ segíteni fog nekünk!”

A narrátor motyog valamit, a néző nem értheti, de a Kisunoka válaszol: „Hát persze, persze, nemsokára befejeződnek a kerekasztal-tárgyalások és virágba borulnak a rétek. Kikiáltják a függetlenséget, szabadságot, demokratikus államrendet. Kilépünk a KGST-ből és soha többé nem lépünk be katonai csoportosulásba. Olyanok leszünk, mint Svájc. Tudod, mindenkinek elege van az öldöklésből, mészárlásból és ki a csuda fenné ránk a fogát? Kis porszem vagyunk, tudod: a tetű pöcsén – hű, de csúnyán beszélek – pattanás. A Szovjetunió legyengült, el lesz magával foglalva. Talán szét is esik. A szomszédnépek meg ugyancsak le akarnak szakadni róluk, azzal lesznek elfoglalva. Ha nem piszkáljuk őket, ők is meg fognak békélni velünk. Meglátod, pár száz díszkatona marad, a sok-sok dupla piros sávós hólyagot, meg egyéb széles vállpántost elküldjük valahová, kapnak egy kis földet, traktort, szánthatnak-vethetnek. Nem lesz, aki azon törje a fejét, mennyi repülőre, meg tankra, meg egyéb hatalmi szimbólumra költse a pénzünk. Igazán ne fájjon ezért a fejed!”

Ajtónyikorgás, újra villan a fénysugár és a Kisunokát elszívja magával.

*

Jelenet, visszalépünk a baleset záróképéhez:

Nyugati kocsi. Egy fiatal pár lép ki a bokrok közül. A férfi megkérdezi a narrátort, hogy nincs-e valami baja,

majd, hogy hívjon-e kocsiszállítót. A narrátor odaballag egy törpefenyőhöz és megrág, majd kiköp pár túlevelet. Alig ér vissza a kocsihoz, szirénázva jön két rendőrautó a leágazó úton. Az egyik sofőrje csak körbenéz, a narrátor szemébe néz, aztán legyint és el is hajt. A másik kérdez, de közben egy üvegcsével bajlódik: „Nincs sérülése? – Nincs. – Egyedül volt? – Egyedül. – Használta a biztonsági övet? – Használtam. – Alkoholt fogyasztott? – Nem. – Fújja meg jó erősen ezt az üveget. Ránéz és eldobja. Hogy történt? – Mikroelalvás. – Meg kell büntetnem figyelmetlen vezetésért, 2000 forint. – Nevetni fog, nincs nálam egy vas se. – Sebaj, írja alá, elintézem. – Pénzébe fog kerülni? – Nem számít, majd behozom. Beül a kocsiba, a narrátor melléje ül, de alig adja át a papírjait, megjelenik az Útfenntartó Vállalat kocsija. Az egyik méri mérőszalaggal a korlátot ért kárt, a másik nézi-nézi a kocsit: „Micsoda szar, kiszakadt a hátsó kereke! Ünnepelheti a második születésnapját.” Nem érti a fickó, hogy az mentette meg a narrátort, hogy minden „adta magát”, nem merev rendszerek voltak a kocsin, mint a szocialista gyártmányokon. Olyan kocsival bukfencet vetett volna és jöhetett volna a hullaszállító. Jön a másik: „8 m korlát, két kidöntött oszlop, kilométertábla. Írja alá, a biztosítónak fizetnie kell.” És el. Neki ez a fontos...

*

Jelenet:

Kocsiszállító, a narrátor a sofőr mellett ül. Megérkeznek az ismerős szervizhez. A mester gratulál a második születésnaphoz, majd: „Jöjjön a pincébe, igyunk egyet rá, nem lehetett akármí. Simítsuk ki az idegeit.” Szépen berendezett kis pince, durván gyalult asztal, padok, az egyik oldalon kisebb hordók sora. „Ne mondjon semmit, látom. De hallotta-e, hogy be akarnak léptetni minket a NATO-ba? Népszavazást tartanak. És a bárány nép meg fogja

szavazni, alig szabadultak az egyik karámból, engedik betérlni magukat a másikba. Megáll az ész!"

Belép a szerelő papája. Fiatalos ötvenes, őszülő haj, markáns vonások, kemény, munkás kéz és kézszorítás. Mosolygós. „Ez a roncs a magáé odafent?” – Nem vár választ. – „És semmi baja? Remek védőangyala lehet! Hallom, a NATO-t szidjátok” – fordul a fiához. „Nem normális ez a világ, a politikusok vakok vagy le vannak fizetve. Nem észrevenni, hogy a Szovjetunió süllyedő hajó és évtizedekig nem tud mással foglalkozni, mint hogy összetelerje a szerteszét szaladó birkáit, marhaság. Rég lemondott a csatlós államokról, a további fegyverkezés a pénzünk kidobálása az ablakon. És azt végiggondolta-e vajon valaki, hogy egy töltény se maradhat a régi fegyverzetből, mindent le fognak cseréltetni velünk. Dajkamese, hogy majd ingyen adnak vagy hitelbe! Legfeljebb szart. Nem marhák azok, mint mi, hanem kemény tőkések, minden jó fegyverért kegyetlenül kivasalják belőlünk a vért is.” – Legyint és indulna. „A melő marad, ahogy volt, megyek, ja, egészségre.” – És kihörpinti a poharát.

*

Jelenet, a kórházi szoba képe, minden változatlan:

Nővérke nézi a becsukott szemmel fekvő narrátort, rázza a fejét, majd kilép az ajtón. Az alig csukódik be, az ablakban megjelenik az éles fénysugár és kipöndörödik belőle a Kisunoka. Az ágy mellé áll, nézi a beteget, elmosolyodik, mert észreveszi, hogy a szemhéjak megremegnek. Leül az ágyra, megfogja a narrátor kezét. „Jól van, Papi, meg fogsz gyógyulni. Miről is mesélhetnék neked most?” – Valami sottogást hallani. – Jó, igazad van. A szocialista országok gazdasági közösségét meg kell reformálni úgy, hogy a merev egyeztetések helyett piaci mechanizmusok működtessék a tagok közötti kereskedelmet, de csatlakozni kell az Európai Gazdasági Közösséghez is.

Onnan kell elsősorban beszerezni a technológiákat, főként közös vállalatok létrehozásával. Persze, mondtad, hogy be kell engedni a fejlett országok tőkéjét. . . Igen, óvatosan, hogy a kulcsüzemek, fontos bankok a kezünkben maradjanak. Villámgyorsan fogunk fejlődni. Kihasználjuk a szovjet kapcsolatainkat, ha ügyesen csináljuk, kikövezett út leszünk a Nyugat számára. Na, megint jön valaki, rögtön jövök vissza.” – Fénysugár, ami kiszippantja a Kisunokát. Orvos lép az ágyhoz: „A sérülés tulajdonképpen jelentéktelen, sokk okozhatja a mély öntudatlan állapotot. Emeljük meg a nyugtatóadagot, holnapra javulnia kell.”

*

Jelenet, egy nyaraló:

A kertkapunál három munkás, a mester és két segédmunkás dolgozik. Gödröt temetnek be a szélén felhalmozott, korábban kiásott földdel. Lapátokkal tolják le a gödörbe, ott meglocsolják és döngölik. Közben megállnak és beszélgetnek a narrátorral:

Mester: Mit szól hozzá, hogy sorozatban végeznek ki vállalkozókat? Lelövik őket, mint a kutyát. Borzasztó nagy pénzek lehetnek a tét. Rabolják szét az országot, meg szőkítik az olajat. Ki hitte volna, hogy a rendszerváltás ezt hozza? A vörös elnyomás legalább mindenkit egyformán sújtott, de most?...

Narrátor: Gengszterváltás, mester, gengszterváltás. Én már csak annak hívom. A szocializmusban gyilkolhattak, nálunk csak százakat, megnyomoríthattak, megalázhattak tízezreket. Iszonyat! Ez legalább nem ismétlődhet, jogrendszerben élünk. De akik alkalmazták, azok többnyire gazemberek, csalók, sikkasztók. Lopnak, rabolnak. Az ostoba, seggnyaló vezetők helyébe dörzsölt, kapzsi, hataloméhes gazemberek léptek. Azoknak áll a zászló. Gengszterváltás a javából. Több lépcsőben ráztak át bennünket. Először szabadságról, függetlenségről beszéltek,

aztán szociális piacgazdaságról. Hol van a szociális mára? Sehol. Kemény, barbár neokapitalizmus, amiben élünk, vadkapitalizmus. A szocializmus zsákutcájából kivezető új zsákutca.

Szomorúan legyint.

Segédmunkás 1: Jó uram, nem tudna nekünk géppisztolyt, kézigránátot szerezni?

Narrátor: Honnan tudnék... Minek az magának?

Segédmunkás 2: Hát... Beszélgettünk... Lennénk, akik – ha fegyvert kapnánk – nekimennénk a Parlamentnek!

Narrátor: Jesszusom, miről beszél? Nem is hallottam semmit!... Nem megoldás... Nincs megoldás...

Ismét legyint és elindul a házhoz.

*

Jelenet, a kórházi szoba:

Minden változatlan. A szemközti betegágyból felkel egy cigány, odamegy a narrátor ágyához, és nézegeti a beteget. Ingatja a fejét. Belép a nővérke. Mondja neki a cigány: „Akár a miénk is lehetne. Miért is ne? Hiszen olyasféle a bőre, biztos a szeme is, fekete a haja.” Helyére ballag, a nővérke bead egy injekciót és kimegy a szobából.

Fénysugár, kiperdül belőle a Kisunoka. Leül az ágy szélére és megfogja a narrátor kezét. Széles mosoly jelenik meg az arcán, látva, hogy a beteg keze megmozdul, a fejét pedig kissé feléje billenti: „Jól van, Papi, nemsokára futkosni fogunk, meglátod. Csak meg kell majd tanulnom járni. Segítesz, ugye? Mit akarsz mondani? Ja, persze, cigány fekszik a másik ágyon. Úgy hallom, primás, annak mondják a látogatói. Meg nagyon finom a keze. Igen, persze, majd megváltozik a helyzetük. Mindnek. Tanulhatnak, munkát kapnak, kedvezményeket lakásépítéshez. És nem fogja senki utálni, mocskolni, lecigányozni őket. Megváltozik körülöttük a világ.”

Jelenet, közepes szintet képviselő lakás:

Az előszobából ajtó nélkül lépünk be a nappaliba. Textilbevonatú ülőgarnitúra, üveglapos dohányzóasztal, keleti szőnyegek, fehér MDV-bútorzat körben, tele könyvekkel és keleti, meg afrikai fa, réz, elefántcsont régiségekkel. Az egyik fal teljes hosszában ajtó-ablak. Semmi pompa. Az USA-ból érkezett, hatvanas éveiben járó házaspár lép be. A férfi nyúlánk, még sportosnak látszó, teljesen ősz, borotvált, kék szemű, a felesége amerikai, de ferde vágású szeme, kékesfekete haja és alacsony termete kínai eredetről árulkodik. Őket a feleségnél alig magasabb, kopaszodó, de még szőke, mozgékony férfi követi: a belga „éhező gyereket mentő” család legidősebb tagja, Camille. A narrátor náluk töltött fél évet a II. világháború után. Ők hárman ismerik egymást. A sort a vendéglátók, a narrátor és felesége, őket – tornyosulva felettük – Kolja követi. A társalgás a háziak részére nyelvi mutatóvány, három nyelv közötti tolmácsolás folyik. Pár mondat után a film áttérhet magyarra vagy feliratozni kell.

A szokásos virág-ital-madárlátta ajándékozás és ismerkedés, túlzott udvariaskodást mellőző, amcsi-stílusú vídám pillanatok. Rögtön keresztnévre tér a társaság, a férfi lehet Péter, a kínai Su (ki kell végre mondani a narrátor nevét is: Tóni (Camille-nek Anti, Koljának Tolja). A felesége Márta.

Mindenki az ablakokhoz megy, Camille előkapja a videókameráját, kilép az erkélyre és bőszen filmez, közben sápítozva: Micsoda kilátás! Ha ezt otthon levetítem, nem fogják elhinni, hogy itt vettem fel! Anti, ehhez csak gratulálni lehet.

Péter és Su is csatlakoznak és lelkesen dicsérik a várost.

Kolja: Engem is teljesen elbűvölt. Mikor is költöztetek ide, Tolja?

Narrátor: Mielőtt kimentünk volna Indiába, '74-ben. Ez volt a szép benne, nem kellett Indiában úgy spórolnunk, kuporgatnunk, mint a többségnek, hogy aztán lakáshoz jussanak. – Su kérdő tekintetére: Itthoni jövedelemből nehéz lett volna lakást szerezni, megpróbáltam a tanácstól kérni, megkérdezte a kerület elnökösszonya: „Mi a foglalkozása? Mérnök? Akkor fog annyit keresni, hogy vegyen vagy építsen magának. Akkor éppen feleannyit kerestem, mint a kétkezi munkások a gyárban.”

Kolja: Én ugyan a kezemmel kerestem a kenyerem, de nem kaptam lakást. Az „a nép ellensége fiának” munkásként se járt. Güriztem, feketén is dolgoztam, aztán le tudtam tenni a belépőt egy szövetkezeti lakásra. Nagyon szép az is. Kisebb, mint ez és hatalmas házban van, de két szoba összkomfortos. Normálisan lehet élni benne. A gatyánk rámegy, de mégiscsak élet.

Camille: És most, Kolja, most hogy élsz? Hiszen megszabadultál a béklyóidtól, az édesapád biztos rehabilitálták, és a piacgazdaság bizonyára sokat javított máris az ellátáson. Gondolom, kértél és kaptál erkölcsi és anyagi kártérítést is!

Kolja: Nem ismeritek az orosz viszonyokat! Most a régi rendszer által építettek rombolása, szétrablása folyik. A termelés messze a pöcegödör feneké alá zuhant. Nincs katonai rendelés, a fél ipar és kutatás abból élt. Az Unió szétesett, a külkereskedelmi kapcsolatokat is átrendezi a belső tolvaj banda és a külföldi nagytőke. A piacon jobb az ellátás, mert a güriző kisemberek többet kapnak össze a kis földjükről, de hol ez nincs, hol az nincs. Az árak meg mennek a csillagos égbe, rendes munkásember, mint én, nem tudja megfizetni. Amíg olajat meg gázt tudunk exportálni, addig nem csuklik össze az ország. Igaz, az olajipart is szétrabolják, félig már magánkezekben van.

Narrátor (közbevág): Nekem is sikerült nyersolajat importálnom, a szállító állami vállalat vezetői tartották

a markukat. Nem beszéltük meg a jutaléknak becézett kenőpénz mértékét, aztán, amikor átsurgott a 30 000 tonna a Druzsba csövön, a bevétel – tessék jól hegyezni a füleket! – a bevétel 10%-át követelték. Fenyegetőztek, hogy mások ennyit kapnak, megütöm a bokám, ha én nem fizetek annyit. Ennek töredéke volt a nyereségünk a vételárból, amit a hivatalos csatornától kaptunk. Meg hogy a jutalékot offshore cégbe tegyem, amit gyorsan nekem kell alapítanom. Tőlük tudtam meg, hogy – mint mondták – ’93-ban már 11 milliárd dollárral nem tudott elszámolni a Szovjetunió megmaradt töredékének olajipara, annyi vándorolt így külföldre. Ezek aztán kivételesen tehetségtelennek bizonyultak, lebuktak valahol másutt és éveket csücsültek... Várjatok, folytatom, mert ez nem minden! Kapok egy telefont egy ügynöktől, Moszkvából, tud nyersolajat ajánlani, pontosan ilyen feltételek mellett: 10% csuszipénz. Mondom neki, ez nem megy, töredékét tudom felajánlani. Hogyhogy, kérdi, mások szemrebbenés nélkül fizetik. Majdnem üvöltöttem vele: akkor azok nem fizetnek se vámot, se forgalmi adót... Mit mond erre? Az nem az ő dolga, ameddig van így vevő, addig akkor azok kapják, én meg csukjam be a boltot. Az ember már hallott erről-arról, ezermilliárdokról, amit olajosok rabolnak el az államtól és építik a kastélyaikat, veszik a Mercedes 500-asokat, meg 600-asokat, megszállják a kaszinókat, kuplerájokat, dőzsölnek külföldön. Na, be is csuktam a boltot. Inkább élek szerényen, mint börtönben vagy örök lelkiismeretfurdalással kínlódva.

Péter (levegő után kapkodva). Hihetetlen, döbbenet! Az ember meg volt győződve, hogy a kommunista rendszer aljasságainak egyszer s mindenkorra vége, és lám. Van itt bűnüldözés, igazságszolgáltatás egyáltalán?

Narrátor (Kolját megelőzve, aki szólna): Persze hogy van. Remek jogrendszerünk van! Heuréka, komolyan heuréka! Csak tudni kell használni, élni vele. A nép már pontosan tudja: a csirketolvajokat azonnal elkapják és ke-

ményen büntetik. A büntetlenség legfőbb meghatározója a lopott-rabolt összeg nagysága. Van összeghatár, ami fölött legfeljebb házi őrizetben kell eltölteni pár hónapot, aztán mindent elkennek a politikusok. Ja, elfelejtettem mondani: az összeghatáron kívül lényeges kellék, hogy minden fontos politikus vagy párt megkapja az őt kielégítő részesedést. Annyi... A két feltétel teljesülése esetén hófehérre mossák a legaljasabb gazembert is!

Kolja (szóvegről folytatja, szinte belevág): Úgy végzik ki nálunk a betartókat, mindenkit, aki nem állja a maffia-megállapodásokat, és persze a nem elég óvatos bűnüldözőket, politikusokat, mint a rühes kutyát. Országos rablás folyik... És maffia-rendteremtés. Az ő rendjük megteremtése!

Su: Érdekes, Kínából nem kapni ilyen híreket, igaz, ott másként működnek a dolgok... Mióta a kommunista kormány megpuhult és nyitott a külföld felé, megengedte a belföldi magánvállalkozást, villámgyors a fejlődés, de az állami tulajdon leépítése nem szabad rablás jellegű, hanem szisztematikus. És folyamatos figyelem kíséri, hogy a központ kezében maradjon minden döntő eszköz a folyamatok vezérléséhez. Miért nem lehetett hasonló rendszerességgel és erős központi hatalom fenntartásával végrehajtani a piacgazdaság megteremtését?

Narrátor: Su, rendkívül egyszerű. Van egy mondásunk: átesett a ló másik oldalára. Ez a ló a piacgazdaság vagy gazdaságirányítás. A ló túlsó oldala pedig a neoliberalizmus vagy libertanizmus vagy mi a fenének is keresztelték el? Olyan gazdaság, amiről elhíresztelték, okos közgazdászok is, meg bitang tőkések is, ja, meg pár ostoba politikus, hogy legjobb, ha nem irányítja senki és semmi. Meg hogy a magántulajdon jobban működik, mint az állami. Mert a tulajdonos a saját tulajdonát féltve jól működteti azt, míg az állam hanyag, meg mifene. Porhintés, sületlenség! Hiszen a tőkés világban már alig van olyan komoly cég, amit az eredeti tulajdonos vezet. A részvénytársaságok ve-

zetői ugyanolyan odaültetett emberek, mint a szocialista állami vállalatok vezetői voltak. Menedzserek vezetnek, nem tulajdonosok. Na, ebből a szemléletből alakul ki aztán a szabad rablás. A privatizáció során is és mindvégig. Így aztán a tőke simán felzabál mindent, ami az útjába kerül. Lehet, hogy kicsit primitív a felrajzolt kép, de hát ez az igazság. Mind több szakember és mind több ország mondja, hogy ez így nem mehet tovább. A nagy baj, hogy nálunk nem maradt fegyver, azaz olyan elmék, akik ezt felrajzolnák az ország egére. Maszatoznak mindenféle zagyvaságot: privatizáció, az állami nem, csak a magán tud jól működni, gázárak és egyéb baromság. Megette a fene az egészet! Meglátjátok, ki fog derülni, hogy a nagyobb magánvállalkozások számottevő részét csak addig fogja érdekelni ez a „jobban működtetés”, amíg le nem rabolják róla a lerabolhatót, kiviszik Svájcba vagy offshore cégbe, csődöt jelentenek, a roncsokat megvetetik nyugatiakkal vagy visszavásároltatják az állambáccsival, oszt annyi. Pózolnak tovább, mint a nemzet nagy vállalkozói!

Camille: De Te, Kolja, hogy élsz? Kaptál, ugye, valami rendes állást? A fizetésed is rendbe rakták?

Kolja: Á, ki törődik most a megrugdosottakkal? Meg nem is kenyerem a melldöngetés, se a koldulás. Amíg két kezem van, addig tisztességgel megélek. Szerelek, javítok, szolgállok... Most épp egy őrző-védő szolgálatnál vagyok őr. Magánvállalkozás, haver a tulajdonos, így jól megfizetnek, kapok heti 100 dollárt. És nem bánt senki... Adok kölcsönöket is a tulajnak, megforgatja és évi 50%-ot fejel rá.

Narrátor: Nem fog átrázni? Készül papír a kölcsönökről?

Kolja: Dehogyan készül, akkor nem lenne az 50%. Mondtam, barát.

Camille: És miért esett szét a Szovjetunió? Amikor az egész világ globalizálódik? Mind nagyobb gazdasági

tömörülések jönnek létre, mert csak úgy tudnak lépést tartani a legjobbakkal, Amerikával.

Narrátor: Mert az elnyomás legbarbárabb módszereit alkalmazta. Amiket szinte örökbe kapott a felkent uralkodótól, akiket a népharag segítségével taszítottak le a trónról. A módszerek elég szokásosnak mondhatók, az USA ma is alkalmazza őket: fegyveres bekebelezés, amit ősidők óta felszabadításnak hívnak az elnyomók; megszállás haderők ott állomásoztatásával vagy garnizonokkal, persze azok is baráti gesztusként vannak ott, seggnyaló szolgálereg felkutatása, korrumpálása, megfélemlítése, ha nagy és tartós az ellenállás, időnként kis adományozás, mondván, látjátok, mi vagyunk az igaz Nagy Barát. Hadd ne folytassam. Még az Átkos időkben részt vettem kereskedelmi körutazásokban, úgy hívták akkoriban, hogy „bevásárló delegáció”. Részben az is volt, a kis fejeseeknek alkalom megforgatni a pénzüket: olcsó, hasznos holmikat vettek maguknak, vám nélkül hazavitték, aztán többszörös áron adták el. De nem ez a lényeg! Jártam ilyenell a II. világháború előtt legázolt, majd újra felszabadított kis országokban, a Baltikumban, például. Hihetetlen volt. Észtországban a járókelők átnéztek a fejem fölött, ha oroszul kértem útbaigazítást. Meglátogattunk szép, tiszta üzemeket. A főnök mindenütt orosz volt, a főmérnök helyi. Hajbókoltak szegények, az ember szíve megszakadt, nem tudott a szemükbe nézni. És most is romokba tapossák a felkelt kis Csecsnyát... Iszonyú!

Camille: De Anti, te is kaptál egy nagy pofont a forradalom miatt, te se kértél kártérítést?

Narrátor: Nem, én se olyan fából vagyok faragva. Meg undorító is az egész. Egyrészt kivel fizettetik meg a kártérítést? A többivel, az adófizetőkkel. Mi értelme? Másrészt nem akarok abba a branchesba tartozni, amelyik úgy szaporodik, mint a gomba. Mint a II. világháború után a Partizán Szövetség. Tényleges ellenálló volt, mondjuk 60, magát partizánná avató több ezer. És végül, véreskező gyilkos-

nak is állítottak emlékművet, majdnem biztos, hogy állati vérengzésben részt vett akárki most a Parlament padjait koptatja. Forradalmárok? Nem csatlakozom hozzájuk!

*

Váltás, a kórház:

Fénysugár, kiperdül belőle a Kisunoka. Leül az ágy szélére és megfogja a narrátor kezét. Mosolyogva figyeli a beteg fejét, az arc rezzenéseit, az ajka szélén megjelenő halvány mosolyt. „Jól van, Papi, pár nap és kivezetlek innét. Igaz, még meg kell születnem, ejnye-bejnye, hogy is van ez? Mondd, Papi, és hogy is képzeled az egyenlőséget? Valamit sugalltál tegnap, de nem biztos, hogy jól fogtam az üzenetet. Általános egyenlőség? De hiszen olyan sose volt, nem? Hiába gondolom át a történelmet, meg vetítem előre kis agyammal a jövőt, ez nem akar stimulálni! Mit mondasz? Hogy legalább a törekvésnek stabillá és örökké tartóvá kell válnia? Tényleg nevetséges, hogy egy-két tőkés mostanság több pénzt ajánl fel a legnyomorultabbak megsegítésére, meg szörnyű betegségek felszámolására, mint az egész világközösség! Ők jönnek, aztán mennek, a gondokat a pénzük meg nem oldja! Mit kell csinálni? És honnan szeded, hogy a faji, etnikai különbségeket fel lehet számolni? Hogy kell? Biztos igazad van, ha ezt álmodod. Várj csak, körülnézek, mi a mai valóság?” Fénysugár, eltűnik benne a Kisunoka.

A narrátor ugyanabban a pillanatban megemeli a fejét és dobálja. Nyögdécselve, de hallhatóan és épphogy érthetően mormogja: „Ugyan, nem kell körülnézned, jól tudom... a lakosság egyharmadát tapossák, meggyalázzák... nem elég, hogy éheznek, sokuknak fedél sincs a feje fölött... ráadásul sárdobálás célpontjaivá váltak... ha hajléktalant vagy koldust látnak ennek az országnak a tisztességes... polgárai, igen a polgárok hányingert kapnak és szinte köpnek... nem akarnak dolgozni, bűdös nekik

és ha munkához jutnak, elisszák a pénzüket – mondja szinte mindenki... ha cigányt látnak, rögtön hozzáragasztanak valami csúnya jelzőt: rohadt cigányozás folyik országszerte... és a zsidóság újra célponttá vált... ha valami gond van, azonnal a büdös zsidókra kenik... 60 évvel azután, hogy a nácik milliós szám égették el őket... istenem, istenem, jaj nekem...”

A szemközti cigány beteg odamegy hozzá és simogatja a kezét, majd csenget a nővérnek. Az örömmel nyugtázza, hogy megszólalt és bead egy injekciót.

Lassan megnyugszik, de még mormogja: „És képzel, a külföldre szakadt hazánkiai cipelik magukkal ezt a lekezelést, gyűlöletet. Péter mesélte.”

*

Visszavált a kép az előbbi társalgásra.

Péter: A floridai iskolában, ahol anyanyelvünkön folyik az oktatás, három hullámot lehet felismerni: a háború után emigráltak általában jól élnek, képzett emberek; a forradalom utáni menekültek politikai hírverés okán el voltak kényeztetve, mindent megkaptak; a mostanában kitelepülő úrgazdagok meg vannak sértve, mert épphogy megtűrik őket. Egyben azonban egyformák: ha összevesznek, meggyűlölnek, kiközösítenek valakit, annak három fokozata van. A legenyhébb, hogy lekomcsizzák. Ha mélyebb a gyűlölet, lecigányozzák, végül jön a zsidózás. És persze a veszekedések során kettészakadt a kinti magyar társadalom, a klub két frakcióra szakadt: aki elitnek képzelet magát, azt az „úri-klub” fogadja be, a kívül rekedtek klubját pedig „paraszt-klubnak” becsmérlik. Kasztok, szigorú kasztok. Jellemző, nem?

*

Új jelenet, ismét a kórház:

A narrátor az ágyon ülve babrál az éjjeliszekrényen, levesz onnan egy újságot és beleolvas. Belép a lánya, Amrita: szép, nyúlánk alkat, sötétbarna "Kleopátra" hajkoszorú, ovális arc, mélybarna szemek, görög orr, szemüveg. Kis pocakját látva a narrátor tágra nyitja a szemét: „Jé, nem is mondtad, hogy várandós vagy! Hát akkor ő járt nálam, eszméletlen-álmaimban. Milyen nagyszerű fiú volt... vagyis lesz... ideült az ágy szélére és bátorított, hogy meg fogok gyógyulni. És együtt gondolkodtunk a jövőn. Mondogatta, hogy még meg kell születnie.” A lánya nagy szemeket mereszt: „Miről beszélsz? Ilyeneket álmodtál? Én jártam itt, amikor tehettem. Pár napja észlelted, ha jöttem és érthetetlen dolgokat motyogtál. Tegnap nyitottad ki először a szemed, de nem nagyon láttál. Valamit motyogtál a gyűlöletről, meg kasztokról, de nem tudtalak követni. Azt mondják, lassan rendbe jössz, elmúlik a sokk. Talán pénteken ki is engednek.”

Narrátor, maga elé nézve: „Gondolatátvitel, máris? Mi lehet abban a képződő agyacskában? Vagy csak a kapcsolat jött létre, a többbit az én fantáziám szülte? Vele is úgy tudok majd kommunikálni, mint a két nővel, akiket villámcsapásként ért a Tripoliban elszenvedett baleset, amikor viharos szél lesodort az útról és háromnegyed fordulatot pördült a kocsi a hossz tengelye körül. Az egyik 1000 km messzeségben tudta azonnal, hogy baj ért, a másik 2000 km-re élt, becsípte az ujját a sífelvonóba, mert a rémülettől nem figyelt. Vad impulzusokat sugározhat az agyam megfelelő körülmények között.”

Amrita: Nyugodj meg, képzelődés lehetett az egész. Még csak most kezd rugdosni. Tedd csak ide a kezed! Érzed?

Narrátor: Igen, jé, milyen eleven. És mondd, odakint mi van? Most látom, hogy ideraktál egy újságot, de még nem olvastam. Szabad egyáltalán?

Amrita: Igen, de ne nagyon fáraszd magad. Forrong a világ, folynak a Kerekasztal-tárgyalások, valószínű, hogy rövidesen általános választások lesznek. Megengedik a többpártrendszer, meg szociális piacgazdaságról beszélnek. Ja, és lehet, hogy jön Kolja.

*

Váltás, visszaugrunk ahhoz a fenti jelenethez, amikor egy karszékben ülve az előtte kucorgó tizenéves unokához beszél:

Narrátor: Szóval a káderek rendesek voltak, vittem valamire. Még kirendeltség-vezető is lehettem Indiában, képzeld! Abban a rettenetes, ugyanakkor csodálatos világban. Nem kellett koldulnom érte, becsülték, hogy nem takargattam a feketeseggű voltomat. Sokat ugráltam, a munkahelyeket úgy váltogattam, mint úriember a gatyáját, mert többnyire nem bírtam idegekkel a gazdasági vezetők ostobaságát. Meg hát a repülőmérnöki diplomával köszönőviszonyban se lévő munkákkal kellett foglalkoznom. Persze amit éppen csinálni kellett, jól csináltam, ezért aztán nem lehetett könnyen kikezdeni. Csak a végén sokkoltam be, egymás után kétszer: felajánlották, hogy legyek Indiában, Delhiben a külképviselet második embere, nem vállaltam, bigott marha lett volna a főnököm, aztán olyan helyre mentem kereskedelmi igazgatónak, ahol – nem tudhattam előre – vezérigazgató-váltás történt és újra, ezúttal sztálinista barom került a fejem fölé. Összepakoltam és otthagytam a szocializmust, csináltam egy kisvállalkozást. Gyorsan fejlődtünk, amíg a Szovjetunióval nem kezdtem foglalkozni. Hihetetlen mennyiségű mocskok ömlött rám. De most nem is erről akartam beszélni.

Elgondolkodva simogatja a Kisunoka fejét. „Itthon gyorsvonat-sebességgel haladt a rendszer a csőd felé. Az ellenzék nyílt sisakkal lépett a színre és belül is megindult a rothadás. Különösen a középvezetők szintje – akik

úgy utaztak külföldre, hogy látták, az ő szintjük hogyan él a kapitalizmusban – tudta, hogy a piacgazdaságra váltás nekik aranyesőt hozhat. Gyorsan elkeresztelték a jövőt 'parlamentáris demokráciának' és 'szociális piacgazdaságnak', hogy a nép egye, mint a nokedlit. Meg is ette. A választásokon – megjósoltam előre – a kettészakadt kommunista párt nem egészen 13%-ot ért el, az ország egy semmi párt és annak senki vezetője kezébe hullott. Gyorsan megindult az ország gazdaságának szétrablása, elkeresztelték előkelően privatizációnak. Arra se kellett sokáig várni, hogy az egyszerű 'parlamentáris demokrácia' elé odabiggyesszék a polgári szócskát. Azt persze senki se magyarázta meg a népnek, hogy a polgári nem állampolgárt, hanem burzsoáziát jelent. Kevesen akarják ezt a lényeges különbséget észrevenni. Ugyanúgy korlátozza a demokrácia élvezőinek körét, mint ahogy a népi demokrácia korlátozta a gengszterváltásig, ellenkező előjellel... Na, én most szundítok egyet, te meg szaladj le a kertbe, futkározz kicsit."

* * *

Új kép, a narrátor és Kolja sétálnak a Horváth-kertben:

Narrátor: Ez az édesanyád szobra. Remekmű! Eldugott hely, kevesen tudják, hogy Béni műve és hogy az édesanyádat ábrázolja.

Kolja pár lépést tesz oldalt, pár pillanatig nem néz rá a szoborra, aztán odalép, leül a talapzatára, a szemével simogatja.

Narrátor: Mondd, Kolja, már többször akartam kérdezni... Az édesapádról milyen emlékeid maradtak?

Kolja, változtatlanul a szobrot nézve: Sok minden csak ködös emlék. Béni és Mama már a művésztelepen ismerték egymást, onnantól dereng, hogy sokat voltak együtt. Apám szinte a semmibe vész, lehet, hogy keveset tudott velem lenni. Úgy tudom, Párizsban találkoztak, mert Béni-

nek is ajánlatos volt menekülnie a Kommün után, valamit csinált kulturális vonalon...

*

Áttűnés, szerelmi jelenet:

A művésztelepi ház parkszerűen lombos kertje. A sétány egyik szegletében a művész és Erzsike. Kéz a kézben, nem ölelkeznek, de a testközelség is árulkodik.

Művész: Erzsike, ne menj vele, vállalom a gyereket. Nem tudod, mennyire szeretlek? Belepusztulok, ha elhagysz! Minden pillanatom a tiéd, veled élek, veled álmodok. Örület, nem tudok elválni tőled! Nem élném meg a másnapot. Könyörgöm, tudom, te is jobban szeretsz, mint őt. Mi fontosabb, a szerelem vagy a kötelesség? Kötelességből ne égesd fel a szerelmünket!

Erzsike: Neki mennie kell. A gyerektől nem válik meg, túlságosan is imádja. Muszáj velük mennem. Nem tudsz te is jönni, hisz látni szeretnéd, mi történik ott? A művészetek is kivirágoztak, tudod, új világ, forradalmian új festészet és költészet bontakozik. A te világod!

Kiáltások a ház felől: Erzsike, indulunk...

A kép lassan elmosódik.

*

Visszaugrunk a Horváth-kertbe:

Kolja: Amikor Apa és Mama elindultak a Szovjetunióba, Béni rögtön utánuk ment. Tudta mindenki, hogy baloldali érzelmű, mégis nagyon elcsodálkoztak – mondta később Mama –, amikor kijelentette, hogy kíváncsi a kommunista valóságra és kimegy. Biztos, hogy vakon szerelmes volt már akkor a Mamába!

Odakint úgy két év múlva szakítottak. Mama Bénihez költözött, Apa – egyedül maradván – egy orosz asszonnyal, Anyácskával költözött össze. Béni és Mama hamar a hazatérés mellett döntöttek, felismerték a szovjet rendszer

aljasságát. Sokáig „gyúrták” Apát, menjen velük haza. „Itt meg fognak ölni” – jósolták. Amikor nemet mondott, választút elé állítottak. Álltak ketten előttem, le se ültek, ölbe se vettek, csak megkérdezték, hazamegyek-e a Mamával? Apám nadrágjába kapaszkodtam. . . Mindig is jobban szerettem őt. . . Azóta, ha rá gondolok, mindig ez a kép villan fel. Apa, akire nem is látok fel és a nadrágja. Igen, széles barna nadrágja volt.”

Narrátor (szinte dadogva): Kolja, ezt először hallom tőled!

Az édesanya szobra néma, a beszélgetők között is megdermed a levegő.

Narrátor, hogy oldja a rettenetet: Gyere, Kolja, menjünk, uzsonnázzunk valamit a hullámfürdő teraszán.

Kolja, felcsillanó szemmel: Megiszunk megint egy üveg vodkát, eszünk egy csupahús tálat! És milyen zászlókat hoznak nekünk?

Narrátor: Jópofa vagy, Kolja, de most nem megy, vezetek és az étvágyam se a régi. Te azt eszel-iszol, amit akarsz, most én vagyok a házigazda, nem Béni, de én egy szelet tortát eszem és valami gyümölcslevet iszom.

Kiballagnak a nyugati középkecsihez, áthajtanak a hídon és leparkolnak a szálló előtt. Közben a narrátor mesél: „Közeledett a második szabad választás. Szabadnak tényleg szabad volt, de iszonyatosan nehéznek tűnt eldönteni, kire szavazzon az ember. A hatalmon lévőkre nem szabadott, három év alatt eljátszották kisdud játékaikat. Demagógok voltak, rosszul privatizáltak, a "holdudvaruk" harácsolt, a gazdasági életet tönkretették, meg egyebek. Először arra gondoltam, hogy az ifjúság pár éve alakult pártjára szavazok: hamvasaknak tündek, mentesnek a kommunizmus bűneitől. Ha egy évvel előbb van a választás, bizisten rájuk szavazok. Nem zavart a hosszú hajuk, a tündetően lezser viseletük, mint az idősebb korosztályt. Aztán – hál'isten – megéreztem a bűdöset. A vezérük bűzlött: elkezdte irtani maga körül azokat, akik nem hajbó-

kolva hajtották végre az elgondolásait. Megéreztem, hogy diktatórikus hajlamok fűtik. Ismered a diktátorok születésének mechanizmusát? Nem? Sorolom, tudósok, történészek, pszichiáterek rajzolták meg a képletet, több ezer év tapasztalatait összegezve. Sommásan: tévedhetetlen bizonyossággal mutatják ki, hogy a hatalom megszerzésének, a diktátorok győzelmének technikája, koreográfiája ezredévek alatt kialakult, egységes formákat öltött és bizonyítja, hogy örültek, betegek hátborzongató játéka az emberi ostobasággal. Kicsit részletezve: először is és elsősorban hinnie kell önmagában, mégpedig erőszakos, mérhetetlen önbizalommal és képesnek kell lennie azonosulni a tömeggel. A második feltétel: csak az válhat diktátorrá, aki rendelkezik az ehhez szükséges ravaszsággal, brutalitással és kellő ügyességgel. Hitler bevallotta: "A diktátornak született ember azért lesz diktátor, mert akarja, nem pedig azért, mert kényszerítik rá. Senki nem áll mögötte, ő maga ösztönzi magát." Ha ezek birtokában van, már csak az kell, hogy a diktátorjelölt úgy lépjen fel, mint a hatalom azon sajátos formájának jele, szimbóluma vagy élő képe, amelynek a nép titokban behódolni vágyik. Olyan sajátos személyiséget kell felépítenie magából, amelyik valóban mitikus alak benyomását kelti, amely mindig jelenvaló és hatalmas, mindenütt érzékelhető és mindenütt cselekvő... A harmadik: a színre lépés, a szín birtoklásának színészte. A diktátorjelöltek csak akkor képesek uralkodni a tömegek felett, ha ki tudják fejezni "a megtestesülés" misztériumát, a "kiválasztottságot" és dagályos szerepjátszással kell ördögi valójukat átvarázsolniuk. Nagy színészi képességekre volt/van szükségük! Mussoliniról megállapították például, hogy rendkívüli "színész, szimuláns, exhibicionista" volt, aki számára a kormányzás főleg abból állt, hogy ő legyen a Duce, és annak is lássák. Ő legyen az a vezető, vezér vagy "cirkuszi idomár", akit az olaszok akartak! Hitlernél is feltűnő rendkívüli, magával ragadó ereje, ami elsősorban közönsége elvárásainak köszönhető. Hitlernek

a német közvélemény nagy részét sikerült meggyőznie arról, hogy személyében egy kiemelkedő individuumra, egyedülálló Führerre lelt. Azért érthette el ezt, mert a kor egy messiásalak megjelenésére várt."

Megérkeznek a szállóba, baktatnak az uszoda mellett, majd lépcsőkön, fel a teraszra, ahol pár percig csodálják a kilátást és a fürdőzőket, majd elfoglalnak egy sarokasztalt.

Narrátor: Hol is tartottam? Igen, tehát óriási színészi tehetséggel rendelkeznek a diktátorok és a jelöltek. Ide-sorolhatjuk a hazudozási képességet is: képesnek kell lenniük, hogy nagy elánnal hazudjanak, mintha szent igazság lenne, amit állítanak. És ezt napokon belül meggyőződéssel meg kell tudniuk fordítani. Amit pár napja állítottak, az hazugsággá válik, ami hazugság volt, az szent igazsággá magasztosul. Talán néha maguk is elhiszik, amit mondanak. Önszuggesztió! És minél nagyobb a hazugság, minél "hallatlanabb az arcátlanság", annál nagyobb az esély arra, hogy az emberek elhiggyék! A tömeg érzelmi, primitív egyszerűségében hagyja magát kihasztnálni, és "könnyebben lesz egy nagy hazugság áldozata, mint egy kicsi". A görög szerzők igen régen megértették, s megállapították, hogy "nem a zsarnok hozza létre a rabszolgákat, hanem a rabszolgák a zsarnokot". A magyarázat a tömegek vágyálmaiban rejlik. Végül a hatalom megszerzése és különösen megtartása érdekében folyamatosan kell "szédíteni" a tömegeket. Ennek a szélhámos népszédítésnek történelmileg kialakult módszerei vannak, újat nem is kell kitalálniuk a diktátoroknak, hatalomra került akarnokoknak, elég, ha a "hagyományos eszközöket" a pillanatnyi helyzethez adaptálják, és jól variálják. Biztos a siker! Mondjak néhány trükköt, amivel szédítik a népet? Csak ami hirtelen az eszembe jut! Óriási a szimbólumok hatalma: jelek, figurák, csillagok, emblémák, keresztek, jelvények, zászlók, lobogók. Igen, ősidők óta a lobogók viszik csatákba, pártgyűlésre, templomokba, zarándokhe-

lyekre a behódolni vágyó vagy behódolt embertömegeket. Sorolom tovább: címerek, állatalakok, sasok, sárkányok. A hitleri Harmadik Birodalom az első perctől kezdve az eseményeket teljhatalommal irányító szimbólumoknak a terméke. De Keresztelő Szent János is zászlót tart a kezében, a rendkívüli teljesítménnyel büszkélkedő – egyébként diktatori vággyal nem kínlódó, csak kiemelkedő hírnevet elérni akaró – fakírnak nem elég maga a teljesítmény, zászlóvivőt is alkalmaz, hogy azzal vonja magára a figyelmet. A diktátor vagy -jelölt, hogy alakját "heraldikai" figurává stilizálja, grandiózus felvonulásokat, gigantikus ceremóniákat, kolosszális parádékat rendez, amelyeknek célja, hogy "a résztvevők elmerüljenek a tömegesztázis kéjében". Közös éneklések! Biztos láttad a Kabaré című filmet, ahol remekül ábrázolják az ének szuggeráló hatását. Zászlók! A lyukas, forradalmi zászlót például mértéktelenül ki- és felhasználja a magyarországi jobboldal! Gyűlések, ünnepek, grandiózus díszfelvonulások, ami főként Hitler-nél, meg nálatok volt nagy divat, igazi népszédítő varázslatok. Zászlóavatások! Az akkor nekem gyanússá vált ifjú vezér, amikor aztán öt év múlva hatalomra került, mást se csinált, mint zászlókat avatott, avattatott, ajándékozott, hordozott körbe az országban! Mindezek a hatáseszközök hatalmas tömegeket mozgósítanak, elbűvölik a tekinteteket, megbabonázzák a képzeletet, megbénítják a kritikait vagy véleményező szellemet. A rituálé szilárdabbá teszi a diktatúrát.

Kolja: Istenem, Tolja, milyen nagy igazság, amit mondasz. Kár, hogy nehéz megemészteni. Le kellene írnod, és kürtölnöd az egész világnak: Emberek, vigyázzatok, ha ilyennel találkoztok!

Narrátor: Várj csak, még nem fejeztem be! A "hamis nyelv" nem kevésbé hatásos eszköz. A metaforikus nyelv használata – nyelvészeti kutatók szerint is – sikerrel alkalmazható politikai célokra. „Mágikus erejük van a szavaknak” – vallja Hitler a Mein Kampfban. Annak, aki rá

akarja kényszeríteni az akaratát a tömegekre, nem nehéz elferdíteni a szavak értelmét, meghamisítani a nyelvet. Kialakítja a "megfelelő" diskurzust és a köznép megerőszakolásának sajátos nyelvi módszereit alkalmazza. A cél: legyőzni az ellenállókat. Ezt az ifjú jelöltünk és köre rettenetes erővel alkalmazza, átvéve a szélsőjobbtól a hamis jelzőket, vádolva velük a be nem hódolókat: ők nemzetiek és polgárok, az ellenfél nemzetietlen, nemzetellenes, nemzetgyalázó, hazaáruló. A zsarnoki, a gyűlöletes szavak, az Urak nyelvezetének szavai nem ártatlanok, szeretnek ölni. Gyilkolnak, szidnak, ugatnak, felcsattannak, megsüketítenek, mellbe vágznak, hasogatnak, elárulnak, becsapnak, üldöznek, elnyomnak, elpusztítanak, "eltiporják a világot", beoltanak gyűlölettel, a fény, a szépség, az élet, a szerelem helyébe lépnek. És itt, nálunk lassan a szimbólumokhoz és hamis nyelvhez még hamis ruházatot is aggatnak magukra, a volt úri világ ruházatát, hamis öslegendák ruházatát. Igaz, nagy segítség számukra a gyilkos kommunizmussal szemben kialakult és az egész világot eluraló gyűlölet. Jó táptalaj!

Kolja: Amit mondasz, az egyértelművé teszi számomra, hogy a keringő legendák igazak: Sztálin elmebeteg volt!

Narrátor: Nem csak ő, Hitler is. És mindenki, aki diktátor volt, vagy az akar lenni. Mindenki, aki ezekhez az eszközkhöz nyúl. Beleértve a mi kis törpénket. Hoppá, most, hogy kimondtam a törpét, eszembe jutott: bizonyára abban is nagy igazság van, hogy természetüket is akarják kompenzálni a politikai nagysággal.

Kolja: Tényleg, Sztálin is alacsony ember volt... És mondd, Tolja, benned se merült föl soha, hogy itt hagyd ezt az országot? Én – ha akartam volna is – a Szovjetunió bukásáig akkor se tudtam volna elmenekülni, biztos halál lett volna bármilyen kísérlet!

Narrátor: „Dehogynem, hogy a csudába ne merült volna fel? Amikor dicső hadseregeink együtt rohanták le

Csehszlovákiát, éppen első külföldi nyaralásomra utaztam. Autóval, húgomékkal. Alig léptük át a „láncos kutyáék” határát, elkezdtek a kocsinkat dobálni, teherautókról, útszéléről, paradicsommal, tojással, néha kővel is, tiszta szerencse, hogy azzal nem találtak el bennünket. Elegem lett mindenből. Mondtam a sógoromnak, van annyi valuta nálam, hogy felszálljak egy hajóra, áthajózzak Olaszországba és ott eltöltsek 2-3 napot, amíg meg nem lelem, hol és hogyan kérhetek menedékjogot. Nyitotta a pénztárcáját: csak annyit hagyjak nála, amennyi a hazaútra, benzinre kell. Elmentem a spliti kikötőbe, megálltam a pénztár előtt pár lépésre, kiszámoltam, hogy tényleg elég a pénzem. De nem tudtam megtenni a pár lépést a pénztárig, földbe gyökerezett a lábam. Eszembe jutottál, hogyan buktak ki belőled a rég elfelejtett szavak. És még két sztori a honvágyról. Az egyik saját élmény volt: beszélgettem hivatalos úton egy disszidenssel, aki Amerikában élt és büszkélkedett, hogy nincs honvágya. Gondoltam, ki próbálom, igazat mond-e? Kotorásztam a hanglemezei között és feltettem egyet, cigányzenét. Látom ám, hogy krokodilkönnyek csorognak az arcán. Nem kérdeztem többet, van-e honvágya? A másikat egy írónk mesélte az ösztöndíjasoknak. A ti hadseregetekben szolgált a II. világháború alatt, egy barátjával együtt. Pár napig állt a front, sétáltak egyet a faluvégi akácsoron. Beszélt hozzá, egyszer csak észlelte, hogy üres levegőnek beszél. Megfordult és látta, hogy a barátja lehajtott fejjel sír, pár lépéssel lemaradva. Mi a baj? – kérdezte. Ugyanolyan az akácillat, mint a falunkban otthon – kapta a halk választ. Kemény katonatiszt volt, véres fronton szolgált... Tudtam magamról is, hogy két vagy három hét külföld után megesz a fene a honvágytól. Visszaballagtam a kempingbe, mint a megvert kutya. A mai napig nem tudom, jól tettem-e?”

Kolja: És hogy viselted ezek után, hogy képviselned kell a szocializmust külföldön? Nem lehetett könnyű dolog.

Narrátor: Nem bizony! Az egyik nehezen elviselhető dolog a főnökség volt. Amikor csak össze tudtam szedni a bátorságom, vitatkoztam velük. Emlékezetes számomra, hogy az egyik összejövetenlen mentegetni kezdték Sztálint. Hogy mégiscsak gazdasági hatalmat csinált a Szovjetunióból, meg megnyerte a világháborút. Azt találtam mondani, hogy aki gyilkos, az gyilkos, majdnem rám borították az asztalt. Máskor tiltakoztam az ukáz ellen, hogy az exportot egyik évről a másikra 60%-kal kell emelni. Tudod a választ, nem? Pártunk és kormányunk utasítását nem kritizálni kell, hanem teljesíteni. Egyszer azt is ki mertem mondani, hogy be kell engedni a külföldi tőkét. Rám ordítottak: ki akarod árusítani a munkásosztályt? Hol van most a munkásosztály, most aztán igazán ki van árusítva, mert nem lassan, megfontolt lépésekkel folyt a piacositás, hanem csődhelyzetben. A másik nehezen elviselhető oldala a kinti munkának az állandó védekezési kényszer volt. A legbarátibb kapcsolat is működésképtelennek mondta a szocializmust, ilyen sommásan. Akkor még csak féltek Kínától, nem lehetett ellenpéldaként felhozni. Nehéz volt, nagyon nehéz. Mikor magas szintre akartak emelni, nem is vállaltam.

* * *

Új jelenet, a narrátor, ismét fent a felhők trónján:

Gondolkodó pózban mondja: Ide katapultált a hír, hogy Nagy Imre a Szovjetunióban a KGB-nek dolgozott vagy 10 évig és lehet, hogy 25-26 ember vére tapad a kezéhez. Provokáció? Az új hatalom áskálódása? Minden bizonnyal. A döbbenet mégis katapultált. Pedig meg vagyok győződve, hogy ő a XX. század legnagyobb magyarországi alakja. Nem azért, amit az 56-os forradalom alatt csinált, vagy csak tehetetlenkedett, hanem, mert inkább vállalta a halált, mintsem hogy egy aláírással legitimálja a szovjet elnyomást és a bábkormányt. Az is hatással volt rám,

hogy a sors összehozott az egyik védőjével, aki a Horthy-időkben a Kúria elnöke volt. Kötelezően részt kellett vennie a kivégzésen. . .

*

Áttűnés, az új helyszín egy polgári lakás:

Antik bútorzat, tompa megvilágítás, a résre eresztett redőnyön át még pislákolnak az esti fények. Süppedő szőnyegek, nehéz függönyök, az egyik sarokban kis dohányzóasztal, magas támlájú fotelek. A még fiatalos narrátoron kívül három nagyjából egyidős öreg ül. A házigazdák: nyugdíjas ügyvéd és felesége, a férfi simán, a hölgy hosszú szipkával füstöli a cigarettát. A harmadik – a Kúria volt elnöke – középtermetű, sovány, éles tekintetű, intelligens arcú úriember. Kávészcészék. Elég rapszodikusán ugrálnak témáról témára. Pár szó után világos, hogy enyhén szólva se hívei a szocializmusnak.

Ex-elnök: Próbáltak volna akkoriban beavatkozni az igazságszolgáltatásba! Egyszer telefonált nekem az egyik miniszter, finoman megpengette a húrt, hogy X. ügyében jó lenne felmentő ítéletet hozni. Felvettem a közvetlen miniszterelnöki telefont és beszámoltam a megkönyékezésről. A miniszter másnap benyújtotta a lemondását.

Házigazda: Többször nekiszaladtunk volna Nagy Imre perének és kivégzésének, de mindig kitértél. Most talán a mi Tóni barátunknak elmondod, ő még sok mindenben hisz, amit ez a rohadt rendszer csinál.

Ex-elnök: Na jó, essünk túl rajta! A perre magára nem érdemes sok időt pazarolni. Az őrült biztonsági intézkedések mellett is kirakatpernek szánták. Filmre vették, azt remélve, hogy valamelyik vádlott összeomlik és megtagad mindent. Még ott is próbálták egymásra uszítani őket. Nem hiszem, illetve nem is tudok róla, hogy fizikai bántalom érte volna őket. Elég volt persze az évekig tartó fe-

szültség, rendkívül megviselt, nyúzott emberek álltak primitív bírójuk előtt. A védelem reménytelen feladatot látott el, minden ítéletet előre eldöntöttek, talán le is írtak. Nagy Imrének azt javasoltuk, hogy legalább az elnöki kegyelemért folyamodjon, időt nyer, nemzetközi tiltakozás alakulhat ki, megmenekülhet a kötélről. Megrendítő volt, amikor azonnal elutasította a kegyelem lehetőségét. Igazi hősként viselkedett, egy pillanatra sem alázkodott meg az illegitim hatalom előtt. Maga a kivégzés iszonyatos volt... Nehéz beszélni róla... Talán nem tudta, hogy azonnal, az ítélethirdetés másnapján kivégzik... Teljesen összeomlott!... Már a siralomházban... Onnan úgy vonszolták a bitófához, hogy a lábai erőtlenül csúsztak a földön... A bitófa alatt se tudott a saját lábán megállni, ketten fogták, amíg a hurkot nem vetették a nyakára... Iszonyat... De ilyen állapotban se hagyta el egyetlen könnyörgő szó se... Összeomlott, mégis (nyomatékkal!) *igazi hős!* – És a meglett férfi szemét elfutották a könnyek.

Narrátor (narrátorként kiszól a társaságból, ki is léphet onnan): Néma csendben, megrendülve hallgattunk percekig. Nekem Kolja jutott eszembe, aki annyi év kitaszított-ság után úgy fogadta Nagy Imrét Béninél, mintha nagybátyja lenne. Mit érezhetett, amikor értesült a felakasztásáról?

* * *

Új kép, a Váci utca–Kígyó utca sarok:

Narrátor: Évekig nem láttam Kolját. Éjjel-nappal dolgoztam, neki is meg kellett találnia a helyét az új – neokapitalista – rendszerben. Már nyugdíjba vonultam, én közel jártam a hetvenhez, ő a nyolcvanhoz, amikor hazalátogatott, hogy a halála előtt egy alapítvány által kifosztott édesanyja hagyatékának roncsaiból hazavigye, hazautalja a neki „juttatott” kis hányadot. Többször csavarogtunk, sokat beszélgettünk. Most a Béni által róla, kisfiú korában

készült szobor körül sétáltunk, annak talapzatára ültünk, körülöttünk élénken nyüzsgött a belváros közönsége, szépen sütött a későnyári nap, amikor néhány lényegesnek vélt kérdést próbáltunk meg kihámozni a múlt emlékeiből.

Kolja: Egy hete kaptam meg a "végelszámoló" levelet Apáról. Most írták le a teljes valóságot: a város kellős közepén lévő börtönben végezték ki, tudod, ott, az egyetemed mellett, 100 lépésre, ha elindulsz a Marx-szobor felé. Balkezről az a középkorinak kinéző vörös épület. Két nappal azután, hogy bevitték, már nem is élt. Trojka, háromtagú bíróság ítélte el, egyetlen rövid tárgyalás alatt.

Narrátor: Csak most? Közel 70 évvel a halála után és tizenévvvel a demokrácia megszületése után? Borzasztó!

Kolja: Milyen demokrácia? Te szoktad mondani, hogy gengszterváltás, nem? Ennek a rendszernek semmi köze a demokráciához! Maffiák urálnak mindent, a gazdasági élettől kezdve az igazságszolgáltatáson keresztül a kormánykörökig a kezükben van minden. A választások circuszok, a legújabb Vezér, aki korábban évekig a KGB vezetőjeként fungált, most ünnepi szentmisékre jár, hányja magára a keresztet. Farizeus a legfelsőbb fokon!

Narrátor: Azért az mégis furcsa, hogy a csudába eshet meg, hogy a világ legtöbb dollár-milliárdosa Moszkvában él, a nép meg nyomorog?

Kolja: Hát úgy: az energia-szektor most olyan ember felügyeli, aki a gengszterváltás előtt utcasarki virágárus volt. Most hirtelen megvilágosodott az agya, mindent tud, mindenre képes. Kurvapecér, gazember. Ilyen mind, lopnak, csálnak! Dollármilliárdosokká varázsolják magukat néhány év alatt, az egész nép izzadságával, vérével épített hatalmas üzemeket, rendszereket szétlopva. Csak egy példa: Mit gondolsz, hány kilométer csővezeték épült a Szovjetunióban a kommunista rendszer alatt? Nem fogod kitalálni! 400 000 km, micsoda fantasztikus tel-

jesítmény! Emberfeletti munka. És most rabolják szét volt senkik, akik a kisujjukat se mozdították érte.

Narrátor: Tudod, hogy diákkoromban minden nyáron dolgoztam, hogy öltözködni tudjak. Kétszer is Sztálinvárosban! A két kezemmel építettem. Ezek dolgoztak, építették éhbérért, mégis sokan a magukénak érezték. És most marakodnak rajta a „magánosítók”, mint véres koncon a sakálok. És ez így ment 15 éven át, mostanra már nem maradt szinte semmi a közös nemzeti vagyomból.

Kolja: És mit szölsz ahhoz, hogy a helyünkbe lépett Amerika? Az állami terror újabb és egyedüli bástyája. Iratózatos, mit művelnek Irakban, Angliával együtt. És ti is ezek mellé az aljasok mellé álltatok! Harcoltok, ahogy harcoltatok ellenkező előjellel azok ellen, akik nem hajtanak fejet az éppen regnáló erőszak hatalma előtt. Meg tudod ezt magyarázni?

Narrátor: Nem lehet ép ésszel megérteni. Ez csőd! Egyszer még megírom neked a véleményem erről a neokapitalizmusról, polgári demokráciáról, megpróbálom jól összeszedni a gondolataimat. Annyit most is mondhatok neked, hogy azért váltam feketeseggűvé, mert azt mertem mondani 56-ban, hogy hazánkban nem mélyek a fasizmus gyökerei. Ha most kérdeznének meg, mély, szomorú fejhajtással vallanám: tévedtem, IGENIS mélyek! Rendkívül, úgy tűnik, kiirthatatlanul mélyek! Az életem kísértete tévedés miatt szakadt a nyakamba! Szinte kacagtató, hogy a gengszterváltás előtti években engem, a feketeseggűt megfenyegettek, csak azért, mert tudták, nálatok tanultam. Azt mondták: tűzz vörös csillagot a sapkádra, hogy könnyebben leszedhessünk... És ki volt az illető? Az ostoba sztálinista vezérigazgató legfőbb seggnyalója!

* * *

Új szín, kis, de jól bebútorozott konyha:

A narrátor a fiatalemberré nőtt Kisunokával a konyhaasztalnál iszogat és morfondírozva mondja monológját: „Azt hiszem, ma nyugodtan ki lehet jelenten, hogy a volt szocialista országok neokapitalizmusa és a polgári demokrácia csőd... Nem csődbe jutott, hanem születésétől fogva, módszereiben, az ÁLLAMPolgárok jelentős hányadának kifosztásában, kidasztásában, a nemzeti vagyon elkótyavetyélésében rejlik a csődje. Az számunkra pillanatnyilag másodlagos fontosságú kérdés, hogy az egész kapitalizmus is megreformálandó vagy megdöntendő rendszer. Hiába az eddigi legnagyobb hatékonysága – igaz, lehet, hogy már az se igaz, gondolj Kínára – és hiába tett 8-10 országot nagyon gazdaggá, az a tény, hogy az emberiség felét nyomorba taszította vagy ott tartja és végtelenül kizsákmányolja, súlyos csődhelyzetet jelent. Eleinte csak tréfálkozva mondtam és írtam, hogy a neokapitalizmus a zsákutcából kivezető zsákutca, de ma már komolyan állítom, hogy az aforizmám súlyos igazságot fejez ki. Zsákutcaban vergődünk ismét, a zsák végéhez értünk... Nagyjaink verekednek a hatalomért és közben nem tudják levonni a legfontosabb tanulságot, hogy 16 évvel a genszterváltás után, miután kiürült a nemzeti vagyon zsákja, ugyanott tartunk az eladósodottsággal, mint akkor voltunk. Ha ez a rendszer nem gazember, akkor mi az?... Nem veszik észre, hogy az eddig a külföldiek privatizációs befizetései egyenlítették ki az örökké újratermelődő pénzügyi lyukakat, hogy most, miután üres a vagyontár, nincs tovább!!!... Ha utolsó mentsvárként nem kapaszkodunk meg az Európai Unió szoknyájában, becsődöl az ország... Csak az Európai Unió csöcsén csüngve élhetjük túl a katasztrófát, amit 16 év alatt összehoztak megint a rablóvezéreink... Végre elkészült valami elfogadható terv, ami ezt a kapaszkodót jelenti, de végképp robbanásig feszíti a politikai küzdelmet, egy elmebajos ámokfutónak a hatalomért indított vad harcát... Mi az eredmény? A fél-

fasiszta, sőt fasiszta erők ismét előbújtak ürgelyukaikból, lengetik az utoljára, a II. világháború végén százezreket gyilkoló ultrafasiszta csőcselék zászlaját, kórusban üvöltik az akkori lózungokat, szítják a fajgyűlöletet... Számomra az utóbbi napok negatív csúcsa az volt, amikor a közintézményt elfoglaló bűnözőket, köztörvényes bűnözőket, hármát, akit a börtönből kiengedtek és csak házi őrizetbe vettek, megtapsolta a tömeg és elénekelte tiszteletükre a Himnuszt... Mindezt azzal indokolva, hogy a miniszterelnök hazudott?... Nyugaton röhögnek a naivitáson, hiszen ismerik az ősi meghatározást: 'Mi a politika? A hazudozás magas művészete!'... Édes fiam, sötét országban élsz, légy nagyon óvatos!"

És nagyon nyomaszt, amiket Nagy Imréről hallani, hogy a Szovjetunióban besúgó volt... Érdekes, hogy a Kúria ex-elnöke nem említett ilyesmit. Lehet, hogy nem került elő a per során?... Kolja mit szólna ehhez?? Sejteth-e valamit?... Én mélyen megrendültem... Hogy érintené, ha megtudná: lehetséges, hogy az édesapja is Nagy Imre áldozatai közé tartozik?... Vajon a leghalványabb gyanú is bujkálhatott benne, hogy ő az apja tulajdonképpen gyilkosa? Atyaúristen, milyen világban éltünk, élünk, fogunk élni?? Remélem, csak ostoba, súlyos provokációról, ellehetetlenítési kísérletről van szó!

Nem tudom, találkozunk-e még vele valamikor is? Él-e még egyáltalán? Megmaradt-e a béke a szívében? Igen, biztos vagyok benne, hogy széles mosollyal ölelne meg... És nem hagyná el panaszszó az ajkait!...

Neked meg adok egy tanácsot, gondold bele. Bölcsebb, ha aszerint élsz:

Teremts örök békét önmagaddal, hogy el tudd fogadni ezt a gonosz világot olyannak, amilyen. És sose félj vállalni és vallani az igazad, előbb-utóbb tükörbe kell nézned.

